

A

FIUMEI KIKÖTŐ.

C' est la mer, qui donne l'empire.
Zie la Cernillcre

77. Füzet.

BUDÁN,
A' M. KIK. EGYETEM BETŰIVEL.
MDCCCXLIII.

Országgyűlésünk, mely elé olly szép, olly nagy reményekkel nézénk, elkezdődött. Az újólag összegyűlt honatyák, ha sejtésem nem csal, ez úttal főleg az ország anyagi érdekeivel foglalkoztának. Ha így, lehetlen, hogy tanácskozásaikból Fiume kimaradjon; kivált miután a k. kir. előadások IV-d. pontja által a kereskedés felvirágzása fő emeltyűinek — a könnyű és gyors közlekedési eszközöknek — rendszeréről, s miképeni létesítéséről a' törvényhozó test gondoskodását a' hon Atyja, felszentelt királyunk felhívá; a fiumei kapitánytanácsnak 1842-iki júniusi körlevele folytában pedig több nemes megye szinte követutasításai közé sorozta már: egy Pest és Fiume közötti vaspálya; egynémelly pedig a Fűimében építendő kikötő iránti javaslatot is pártolni.

A fiumei kapitány tanács újabb körlevelében három tárgyín figyelmezteti a nemzetet; s e tár-

gyak, melyek létetsítését pároltatni kéri, következők:

„1-ör, Nagyobb hajók biztos állomásozhatására is szolgáló kikötő építése Fűimében.

„2-ör, A közlekedési módok könnyítésének, s azok általános javításának eszközlése; ezt pedig elérhetni véli a kapitányság:

a) ha a Károlyváros és Fiume közötti Ludovicea-ut a tulajdonos társaságtól országos pénzen megváltatnék;

b) ha az ország középpontja Budapest Fűimével, s dletőleg a tengerrel vaspálya által összeköttetnék;

c) ha Eszékttől, vagy legalább Sziszekttől Fűiméig *) szinte vasút építetnék; és

d) ha általában az ország belrészeiben is az utak jobb karban tartatnának, mint tartattak ekkorig.

*) E pont — legalább nagy részben — már ab) alattiban foglaltatik, s azért itt talán inkább Károlyvárosig értendő?... Ila a Lndovicea-út megváltatnék, s a pestfiumei vasút Károlyváros felé létesülne: külön vonalra Károlyvárostól a tengerig nem lenne szükség. Vagy Eszék és Pest közölt — a Duna mentiben is — építessék egy másik pestfiumei vaspálya??

III

„3-or, A szicíliai sónak magyar partvidékre szállíthatása végetti engedetem kieszközlése úgy, hogy szabad volna azt, a földközi tenger délnyugati snyugatéjszaki kikötőiből teher nélkül megtérő hajóknak a kir. kincstár számára behozni, mint szabad volt 1809 előtt. “

*

Nem fejtegetem jelenen e körlevél tartalmát: munkám első füzetében az első pontot — melly nélkül nincs, és nem tehet Fiumének szebb jövőre kilátása — bővebben előadám; s ugyanott érintem a második, és harmadikat is; s ezt különösen, mint helybeli körülményeknél fogva egyik hatalmas eszközét a' magyar parlvidéki hajózás emelésének. (Az 55. lapon c. alatt.) — Maga a körlevél eléggé motiválja a kapitánytanács igen üdvös kívánatét: noha óhajtható volt volna, hogy az *a*, *b*, *c*, alatti pontok egymással nagyobb öszhangzatba hozva, szabatosban határozattak volna meg.

Jelen füzetkében némi adatokat akartam csak nyújtani Fiumének, mint politikai hatóság és szabad-kikötőnek ismertetésére, s bemutatni egyszers-

mind a közönségnek fiumei hazánkfia *Bainville József* — jeles gyakorlott mérnök és építész — által készített nagyszerű tervét a Fiumében nemzetéhez illőleg építendő kikötőnek.

Pesten, 1843-iliki májusban.

Császár Ferencz.

I.

Általános nézetek.

„A szegénység szárnyát szegi a magasra repülni akarónak^ó — mond Paolo *Sarpi* a velenzei köztársaság hivatalainak betöltési módját magasztalván. — És Sarpinak, legalább ebben, igaz volt.

Nem azért kezdem iratomat e lángeszű férfiú szavaival, mintha tanainak általában kedvelője volnék. Nincs semmi távolabb telkemtől, mint akár a hatalomnak törvénytelen módokat, alacsony eszközöket ajánlani ereje fenntartására, szilárdítására; akár pedig nógatni a polgárokat törvényeik, és szokásaik halomra döntögetesevel síelni anarchiára: hanem kezdem, mert olly érezhetőleg látom teljesülve azok mély igazságát nemzetemen.

Alig van ember- s polgárerény, alig tűnik fel szent és magasztos tett, avagy csak eszme is a

társadalmi élet tágas körében, mellyel a Magyar koronként felfogni, méltányolni és gyakorolni nem tudott, nem akart — sőt mellyet fel nem fogott, nem gyakorlott volna! Nem liizelgek; nemzetem történetének évlapjai szólnak itt. A hízélgés ideje, kivált korunkban, még a majomszereiül magyarra nézve is lejárt; de sőt annyira jutottunk, hogy — mint aranykastélyok után sovárgók — többnyire csak foltjait látjuk már hajdani s mai nemzetéletünknek, s pedig nem csupán az eszményiében, hanem a valóságban is!...

Mint van tehát az, hogy mi magyarok, fogékonyak különben minden nagy és nemes iránt, annyi nógatás, korholás, önbiztatás és ösztönzés daczára sem mozdulhatunk a honboldogság, a nemzetnagyság felé egy tapodtat is?

Sarpi megfelelt e kérdésre: „A szegénység szárnyát szegi a magasra repülni akarónak/⁴

Evek óta nagy zajjal csattogtatjuk nemcsak szájainkat, de szárnyainkat is; és ha valaki amúgy elfogultlanul nézné a távolbul, mint erőködünk tollútlan szárnyainkkal magasra emelkedni, bizony jó izüt nevelhetne fészekfentői nyomorúságunkon!... Leizzadunk ollykor sok drága cseppet erőködesiünk közben homlokunkról, s feledjük, hogy meg-nem-nőtt, vagy lekopasztott szárnyainkkal repülni csakugyan nem lehet. Arról pedig,

hogy tollacskaíkat valamikép megnöveszszük, nem igen gondolkozunk; — legalább nem gondolkozunk úgy, mikép az nemzethez kissé illőbb volna.

Szegények vagyunk — szegények!

S e szóval mindent megmondtam. — Zaj és lárma mit sem használnak. Kár, hogy a francziák e szép mondatát: „Aide tói, et Dieu t'aidera, ” noha egy idő óta olly sokszor elszajkoljuk, még s olly nehezen tudjuk, megmagyarítani.‘

„Segítsünk magunkon, s az ég megsegítendő így kellene szólnia a magyarnak, anyagi érdekeiben, a francia után; s egyúttal meg kellene kezdnie a magán-segítést; mert a kegyesség a mi kedvünkért ma már nem igen tesz csodákat, s nem teremt sem mac-adamizált utakat, sem csatornákat, sem vaspályákat; sem halmokat rónákká nem lapít, sem terjedelmes posványokat és bűzös mocsárokat termékeny búzaföldekké már nem változtat.

„Nem tehetünk semmit, mert szegények vagyunk.“ — így szól nálunk a nagy többség. Én pedig sok másokkal azt mondom: „szegények vagyunk, és szegényeknek kell maradnunk — mert mit sem teszünk!“

Ez már valóságos „hibás kör.“ S vájjon meddig fogunk még e „hibás körben“ mozogni?

Nem kör az, mellyben mi mozgunk; csak mi akarjuk azúl nézni. — A körnek nincs kezdete, nincs vége, mint nincs az öröklétnek; ellenben a mi hibás nézetünknek valamint kezdete van, úgy lehetne vége is — csak komolyan akarnók!

A kezdet ott leendne, hol a cselekvés venné elejét. Az első lépés a cselekvésben — első fogna lenni a szegénység megszüntetésére is.

Egyénekül nemzet, noha egyénekből áll, sohasem vehető. Egyes szegény ember, gyakran a legjobb, legszilárdabb cselekvési akarat és készség mellett sem mehet semmire. Szegénysége mindenütt, és mindenben szárnyát szegi. Magát jövedelmezőbb munkára nem képezheti; s gyakran még képességéhez illő munkát sem kaphat. Rajta csak a vak szerencse segíthet, ha szeszélyében őt néhány száz, vagy ezer forinttal megajándékozván, olly helyzetbe állítja, hogy magát munkára képezhesse, munkát találhasson.

Nemzet sohasem szegény annyira, hogy gazdagulásátvak szerencsétől kelljen várnia. Benne mindig rejtezik annyi erő, annyi képzettség, hogy a gazdagulási munkához foghasson. Neki csak akarnia, csak kezdenie kell tudni. Ha erőkézsége van, nala a munka sohasem hiányozhatok; a czél-szerű munka pedig mindenkor meghozza a bért.

„PéNZ pénzt csinál“ — monda practicus angol. Ugyan kísértsük meg valahára mi magyarok is, kik - — közbevetőleg legyen mondva — olly igen szeretjük a politikai teoriákban mestereinkül venni az idegen nemzeteket, kísértsük meg, mondom, utánozni ezen közmondását a ‚practicus‘ angolnak.

„Nincs pénzünk, — szegények vagyunk!...“

Nem vagyunk annyira szegények, hogy egy-pár százezer forintot Össze nem tehetnénk. — Kezdjük csak el egy-pár százezer forintot fordítani évenként közvállalatokra, s az így beruházandott pénz pénzt hozand.

„Hátha nem sikerül a mű, melyre e kevés pénzünket is fordítanók?“

Meglehet. — Mindenesetre, mielőtt pénzünket kiadnék, szükséges leend jól kifőzni a tervet, melly szerint költségeskedni akarunk: különben úgy járhatnánk, m'nt- — színházi oblatumunkkal!...

Azonban néhány százezer forint nem visz kol-dusbotra egy nemzetet. Én ugyan nem szeretnem, ha a vállalat, mellyet a nemzet illyképen felkarolna, mint eddigelé már sokszor megtörtént, dugába dőlné: mert ha igaz is, hogy anyagi érdekek tekintetében egész nemzet könnyebben kisinyli a rász véget ért kísérletet, mint egyes tőzsér nyereszkedésre tett tőkei vesztességét: nem kevésbé

igaz másrésztől az is, hogy nemzet által tett illy kísérletek felsülése tömérdek kárt vonhat maga után a nemzetre — erkölcsileg! A csüggedés, melly ekkép okoztatik, megakasztja a kísérletek fonalát, s visszavetheti az országot a felsült kísérlet előtti szunyadó állapotnál gonoszabb lethargiába. Nálunk magyaroknál, kiknek erényei közé a vállalkozási szellem egyáltalában nem számítható, s következőleg kikben az épen nem fejthetett olly szilárdságra, hogy „ismét, és újra“ mernék, ha egyszer felsülénk: mindenek felett kell őrizkednünk olly tervek kivitelére! költségeskedéstől, mellyeknél — legalább erkölcsileg — nem nyerhetünk biztosítást a jó siker felől.

Fiume valahai felvirágzását sokan ábrandnak, álomnak, avagy legalább is „pitim desideri unitnak tartják mináhmik. Vannak, kik azt jelen helyzetünk tekintetéből egészen fölöslegesnek hiszik.

Ez utóbbiakhoz nem szólok; mert „hideg számolásaitat/¹ mellyek közben hazánk jövőjéről nemzet nagyság! tekintetben, úgy latszik, teljesen megfeledkeznek, bolygatni nem akarom. — Amazokban a magyar érzést nem ölte el az „ész“ egészen: azért egypár szót hozzájuk.

„A hatalmas Triest közelében lehetlen, hogy Fiume pangásából kienielkedhessék.“ Így szólnak igen sokan. „Minek nekünk tenger, midőn

nincs mit odavinnünk.“ Ezt mondják masok. „Gondolkozzunk előbb arról, hogy poraink bojtos gatya, szennyes ing, zsíros bunda, rongyos guba, és nyomorít bocskor helyeit, posztónadrág- és mellényhez, dolmány- és köpenyhez s a t. szokjanak/* Ekkép okoskodnak ismét többen... S én tisztelem véleményeket: mert csakugyan van valami a dologban. Különösen pedig a Triest közelségét el len vetők szavai bizonyosan igazság lesznek, ha a mellett állhatatosan megmaradván — mi, köztünk szólva, épen nem kerül nagy faradságba — nemcsak hogy Fiume érdekében mit sem teszünk, hanem férfiasán munkálkodunk a máris hatalmas Triestében. — Hogy az 1840: XL. törvényczikkelybeli kedvezésből Triest napjainkig hasznot nem húzott, az nem a mi érdemünk. Míg e törvény áll, addig nem lehetlen, hogy az épülőben levő bécs-triesti vaspályához egy ag ne építessék hazánkból; s akkor én is igen elhiszem, hogy „Triest közelében Fűimének lehetlen pangásából kiemelkedniesőt elhiszem, hogy lehetlen kereskedése mai élénkségét is el nem vesztenie.

- De még ezen ág sem szükséges arra, hogy Triest Fiuménket teljesen elölje: mert a Pest és Bécs közötti dunavonalon kiszállítandó áruk a bécs-triesti vaspályán is megtalálандják a kifolyást a nélkül, hogy azoktól Fmmenek csak egy fontnyi is

jusson?... Egyébiránt Fiumének Triest közelében! felvirágzása koránsem leendett első példa a kereskedés történetében. Hiszen így emelkedett, fel Livorno — Pisa és Genua; így maga Triest az egykor világhírű Velence közelében! És ki az, ki a kereskedés jövőjének vastag lepelbe burkolt titkait egész, vagy csak némi bizonyossággal is megjósolni merné?...

Azonban én sem vagyok olly véleménynyel, mintha egy Fiumében építendő kikötő, egy Pest és Fiume közötti vaspálya, egy Eszék és Károlyváros közt eszközendő vízi vagy szárazföldi könnyebb közlekedés, s még egypár illy munka létesítése rögtön felvirágoztathatná kereskedésünket, jólétet, bőséget, kincset árasztathatna tüstént házánkra. Tilly egyes vállalat, avagy kettő-három is külön, vagy együttvéve, még nem emelendi Fiume kereskedését oda, hol például jelenen Triest-és Marseilleé, Londoné, New-Yorké van; és nem emelendi Magyarországot olly fokra, minőn all csak az osztrák német-olasz örökös tartományoké, Franciaországé, vagy épen az ejszakamerikai egyesült Statusoké és Angliáé. Az illy remények valóban rózsa-almak leendőének, minőket álmodhatni pedig bizony koromhoz sem illenék már! Azt hiszem én, hogy a nemzedék, melly a vállalatok létesítését megkezdendi, melly a magot elhintendi,

tálán még csak csiráját sem fogja látni a kereskedés virágzásának, s annál kevésbé fogná megérhetni a gyümölcsözés, meg gyümölcs-szedés idejét? De vájjon, mivel mi nem láthatandók fáradozásunk sikerét, mit se tegyünk-e mi? haszontalanul, s arróli végtelen vitákkal fecséreljük-e el a jelen drága perceit: „nagyok, hatalmasak leszünk-e vagy sem, ha némelyeket megkezdünk?...“ És ha legközelebbi ulódink folytatják a mi semmitnem-tevési, hiú vitatkozás! rendszerünket, vájjon lesz-e, lehet-e jövője hazánk boldogságának, és nagyságának?

Egyénekben is utálatos a tulvitt önzés bűne: mennyivel utálatosb leendne tehát az egész nemzetnél, mellynek nem napokra, nem rövid évekre, hanem századokra kell számítnia életét!

Félre tehát az örök kérőzéssel, az akarás es cselekvés közti kínos vajúdással! Szülessék valami, de illőbb nemzethez, mint a hegy egere a soká vajúdott bérczekhez. — Kezdjünk, fogjunk munkához. Ha nincs erőnk — azaz pénzünk — sokat tehetni: tegyünk kevesbet; annyit, a megnyit kezdő vállaink megbírnak, de „tegyünk“ már valahára!

Kereskedésünk emelését pedig ne akarjuk most mindjárt rendszeresen munkába venni. Tudom, vannak e tekintetben országgazdasági elvek,

mellyeket rendszerbe állítva kell és lehel csak kifejteni, hogy czélt érjünk, s ezek rendszerítése nélkül sok áldáshozót bizony mi sem igen fogunk tehetni; de ne higyük, hogy a kereskedés emelésére szolgáló módokat s eszközöket „rendszeres egymásutánnal“ mi, vagy akárki is kiszabhassa, létesíthesse. A számokkal legtöbbet vesződő kereskedés összefiiggésinek legközelebbi jövőjét sem lehet mathematical bizonyossággal kiszámítani: mi-kép lehetne tehát csalhatlansággal állítani, hogy e, vagy ama mód leend a legsükeresebben célra vezető? De azért semmit-nem-tevésünkben se vesztegeljünk már tovább, hanem tegyük meg a kezdetet ott, hol legtöbb biztosság mutatkozik arra, hogy fáradságunk, költségünk — ha úgy tetszik, áldozatunk! — siikerellen a czel eleresere nem leend.

A mai kereskedői nagy nemzetek mellé mi most rögtön nem állhatunk. Habár varázsvesszővel bíránk is a közlekedési eszközök létrehozására, s hazánkat egy pillanat alatt csatornákkal, töltésutakkal, vaspályákkal, vagy épen a legújabbban feltalált léggözhajókkal látnok is el: mi Anglia, Németalföld vagy Franciaország — kereskedési tekintetben — sem lennének még. Idő és türelem, fáradság es csüggedetlen kitartás hozandják meg a gyümölcsöt. Idő kell arra, hogy a megrögzött

nemzeti előítéletek megszűnjenek, hogy erkölcsi és anyagi közrehatás fejlődjék közöttünk; s idő arra, hogy csak minhasznunkat is belátni, s annak Ösztöne által munkálni tanuljunk! Egyének kínosan vetkezik le a megszokottakat, s hát egy nemzettől azt kívánjuk-e, hogy kevés év alatt százados szokásai salakjait lerázva: egészen tisztult szellemmel szálljon az újabb kor magasröptű eszméivel versenyre? Szeretem én, hogy vannak, kik erre szakadatlanul figyelmeztetik, tüzelik, kik Peru apadatlan aranybányáihoz tökéletes polgárszabadság vitorlás kocsján iparkodnak vezetni, sőt röpíteni polgártársainkat: mert találkoznak, kik örömet ringattatják magokat rózsálmakba, s kiknél inkább hat, inkább hevít tette is illy szép mese, vagy ábrándkép, mint — a való. De legyenek olyak is, kik lehetőséget tűzzenek ki célul, mellyet valószínűleg el- és megérhessen a közelebbi nemzedék; mert az álomkedvelőkön túl vannak még nagyszámnak, kik a komolyabb valót s igazi hasznukat keresik, s egyelőre a nemzetnagyság és honboldogságnak kissé csekélyebb fokával is beérnék!...

Miután tehát mi egyszerre nemcsak mindent, de még csak sokat sem tehetünk; miután erőnk csekély, a teendők tömege pedig tömérdek; miután a cselekvés perceinek — ha örökre mai szomorú pan-

fásunkban senyvedői nem akarunk — bekövetkezni kell, s miután közlekedési eszközeinket nagy és hatalmas nemzetek módjára egész rendszerrel fölkarolni és létesíteni képesek nem vagyunk: nyúljunk zsebünkbe, s nyújtsunk néhány fillérkét oda, hol mind a vállalat valószínű sükere előrelátható, mind a nemzetnagyság és honbaldogság egykori hatalmas tényezői egyikének előidézése rejlik. — Kezdjünk tenni valamit Fiumével és Fiumében!

„C'est la mer, qui donne l'empire“ — tenger adja a hatalmat — mond De-la-Cornillere.

Ez olly alapmondat, melly nem szorul bizonyítékokra. *) — A hajdani gyarmatosító phöniciiaiak, a cholchusi aranygyapjat kereső görögök, utóbb Carthago, Velence, Genua és Spanyolország, újabb időkben Hollandia, Anglia, Franciaország, napjainkban pedig a fekete és bált! tengerek partjait kegyelő Orosz, tettel bizo-

*) Az ellírült *List* által szerkesztett „Das Zoll-Vereins-Blat“ cziirii lap 2. számában is több idevonatkozó sententia olvasható. Közölök en csak ez egypart akarom felhozni: „Kinek tengerben nincs része, az ki van zárva a világ jó dolgaiból és becsületéből — az a mi jó úristenünk mostoha magzata.¹¹

— „Tengerben lelnek a nemzetek erősítő fürdőt, ott frísítik fel tagjaikat, üdítik szellemöket, s teszik azt fogékonyvá nagy dolgok iránt;“ s a t. Nem de szépek?! Arról, hogy igazak, a hajdani s korunkbeli történetek lapjai kezeskednek.

nyítákbe, hogy a hatalom csak tengereken szerezhető.

Van nekünk is tengerünk. Szűk, az igaz; de akkora, hogy befogadhatja s kielégítheti józan vágyainkat; s mi a dologban legfőbb: egészen közvetlen birtokunkban van! Siessünk hasznunkra fordítani a gondviselés e jótéteményét. Dicső őseink küzdöttek annak partján, vérükkel szerzek azt a nélkül, hogy a szerzett kincs értékének megismerésére, használhatására engedték volna őket eszmélni a honfentartás súlyos gondjai. Minket e gondok nem aggasztóak annyira, mert Írva van: „ha minmagunk meg nem gyilkoljuk magunkat, élni fogunk!“ Iparkodjunk tehát eldődink hibáját pótolni, s egyesek szolgálatára kényszerítve, hazánk közjává fordítani a hullámokat, mellyek köze apáink vére vegyült; s a hatalom, mellyel a tengerek nyújtanak, előbbutóbb bekövetkezendik.

Nem akarom újra és ismét fejtegetni azon elsőbbséget, melly Fiumét és szűk öblét, kereskedési tekintetben, a duna-fekete-tengeri vonal felett illeti. Ki az időszakai sajtó útján felhozott okok olvasása, s az aldunai fejedelemségekben kifejlett legújabb események kellő méltánylása után sem tudná elhatározni: mellyik vonalnak adja e keltő közöl az elsőbbséget? azt én már hiába oklatnam. A dunatorkolali zárhoz, mellynek

nyitója Oroszország kezében van, s a Török birodalom hosszú vonaglásihoz, napjainkban a dunamelléki tartományokban! political zavarok járultak. Mikép, és hová fejlődnek ezek? igen bizonytalan, s kereskedésünk itteni menete e tartományok problematicus állásával karöltve járand. Fiume ellenben, s a magyar partvidék általában — miénk! Itt bizonyosan nem építünk homokra; és ha jövője van külkereskedésünknek, az — egyes, de mély meggyőződéseim szerint — Fiume mellőzésével nem fog soha bekövetkezhetni.

Aranyhegyeket azonban itt se ígérjünk magunknak: noha elszánt férfias akarat sokat tehet. Annyi bizonyos, hogy kikötőt építve Fiumében, csak azt teszszük, mit, mint nemzet, minmagunk érdekében tenni tartozunk, s mi nélkül Fiume jövőjét előre megmondhatjuk — vég lankadás, örökös nyomom tengés! Más nemzetek, s jelesen legújabbán a németek tengert, s csak tengert óhajtanak: nekünk volna tengerünk, és mi nem akarnók már valahára tudni, hogy tengerünk van?!..

f
s
j
é
v
”
v
s

II.

Fiume — mint önhatósági testület.

Fiume, mint város és kerület, hazánk egyik független önállásu hatósága. Hozzánk törvényeink Őzent kötelékivei főzetik, s valamint alkotmányunk ovoltiban és szabadságiban — helybeli szokásai as statútumai mellett — osztályos: úgy terheink gselésében is részes; és noha 1807-ben mint város és szabad kikötő“ becikkelyeztetven, köetei részére a Rendek táblájánál „illető ülés es zavazat“ biztosított: szavazat dolgában az országgyűlési tanácskozások körül, honunk egyeb keületei és sz. kir. városai követeinek sorsában sztozik.

Jelenen odafejlettek a körülmények, hogy kerületek és sz. kir. varosok, követeik országgyűlési szavazatára»nézve, némi kedvező változást

várhatnak. E szavazatkérdésből Fiume sem maradhat ki. Nemes Pest megye is követutasításai IX-ik pontjában, gondoskodott arról, hogy Fiume követeknek országgyűlési szavazata iránt is intézkedés történjék.

Illy állásában a dolgoknak helyén hiszem Fiume önhatósági szerkezetét, s közigazgatási rendszerét — rövid vázlatban — megismertetni.

Fiume három minőségben tűnik fel a publicista előtt: a) mint város · b) mint kerület, és c) mint szabad-kikötő. — Ez utóbbit külön fejezet tárgyává teendő: itt a két elsőről, mint egymással elválaszthatlanul Összekapcsoltrul szólandok.

Fiume régi időktől óta, mint magát Önköztörvényekkel igazgató municipium jelenik meg a történetben. — Az ausztriai főherczegek birtokába jutván, azok iránt mutatott tántoríthallan ragaszkodásáért, I. *Ferdinánd*, 1530-diki júliusban biztosította rendszerezett statútumai szerinti közigazgatását; midőn I. *Miksa* német császártól már 1515-ben, „leghűbb“ melléknevet nyert. Később I. *József* és VI. *Károly* császárok, mint szinte dicső emlékezetű királynénk *Mária-Terézia* is, statútumait megerősítették. Mint egészen külön, önközigazgatási municipiumot akarta Fiúmét tekintetni III. *Ferdinándot* is; s mint „egyéb ausztriai tartományoktól különvált“ hatóságot ismeré azt el

szinte VI. *Károly* császár is az által, hogy a „*pragmatica sanction*“ a fiumei kapitányság által 1725-iki novemb. 29-d. tartott tanácsában aláíratta. Ugyancsak VI. *Károly* császártól nyere 1725-diki dec. 19-d. szabad-kikötői kiváltságát is, miután inár nyolcz évvel előbb, Triesttel együtt, olyyannak nyilvánított, mikép azt alább látni fogjuk.

Mária-Teréziaáltal 1779-d. apr. 23-d. Becsben költ kegyes kir. betestesítési oklevéllel „*Fiume, városa kerületével, mint továbbá is külön, Magyarország szent koronájához kapcsolt testület*^ tekintetni, s mint illyen kezeltetni rendeltetvén: önigazgatási állásában jövőre is kegyesen meghatott; statútumaira nézve pedig határozatok, hogy „*valamint az ország egyéb törvényhatóságainak beligazgatásukat illetőleg statutarius joguk megvolna: úgy statútumai használatában Fiume is — de az ország törvényei sérelme nélkül — továbbá is megmaradjon; a mennyire pedig azok nemelly pontjai Magyarország, s a hozzákapcsolt országok és tartományok rendszerével nem egészen egyeznének meg; azok kiküldöttség által megvizsgáltatni, s legfelsőbb kir. helybenhagyás vegett föllerjesztetni rendeltetlek.*“

Jött a francia foglalás, s Fiume — miután az 1807: IV. szerint mint Magyarországhoz tartozó hatóság becikkelyezett — a szavántuli ré-

székkal együtt 1809-ben francia kormány alá jutott. Dicsőült fejedelmünk I. *Ferencz*, teljesítve a nemzet hő kívánatát, 1822-diki július 1-én költ k. k. leiratával a visszafoglalt szávántuli részekkel együtt Fiúmét is, s az egész magyar partvidékét, országunk koronájához visszacsatolta, s Fiúmét öngazgatási jogaiban megerősítvén: 1833-diki június 3-kán költ k. k. rendeletével belkormányzási ügyeit szabályozta; midőn az 1836: XIX. t. ez. ismét a város és kerület polgári s büntető törvénykezési rendszerét állapította meg; e t. ez. 3-ik §-a következő szavaiban: „Fiume városa és kerülete, mind a szabad révpartok jeles tekintetéből, mind pedig azért, mivel az ország megyéitől elkülönözött testet képez“ — Pitimének külön, független hatóságát is világosan kimondván. Az 1840-ben keletkezett hileltörvények végül a váltó- s kereskedési ügyeket rendezvén, Fiúmét illetőleg a beláblázási rendszert eddigi állapotában továbbá is meghagyák.

A kerület és város ügyei felett és iránt a kapitánytanács intézkedik, mellyben az — ő felsége által nevezett — fiumei s magyarpartvidéki kormányzó, mint kapitány (vagy ennek nem léte, vagy akadályoztatása esetében, a kir. kormányzéki első ülnök, mint alkaptány) elnöksége alatt, a patricius tanácsosok és a polgárság képviselője

foglalnak helyet. A kapitány tanács összehívása az elnökség jogaihoz tartozván, s arra: mikor kelljen azt tartani? bizonyos határidő kitűzve nem lévén, a kapitány — s illetőleg alkapitány — belátására van bízva: azt mikor és mennyiszer az ügyek s körülmények kívánják, tetszése szerint összehíni, s a tanácskozásokat addig folytatni, míg a szinte általa tárgyalás alá bocsátandó ügyek befejezve nincsenek.

— E tanácsban az előadói tisztet a városkerületi tanács bírái teljesítik, a jegyzőkönyv vitelével a kapitány tanácsi titkár lévén megbízva. — A tanácsban, mellyre a patríciusok — ősi szokás szerint — harangszó által hívatnak meg, a jelenlevők többsége határoz.

E testület — mellynek tagjai egykor, az 1779-diki betestesítési kir. oklevél 4-d. pontja szerint is, „nagy⁴⁴ és „kis tanácsbeliekére különöztettek, s ezekből jelesen a bírói s egyéb első rendű városi tisztviselők választattak — önmagát olly formán egészíti ki, hogy — a patrícius tanácsosoknak 50-re határozott száma újabban szinte megszűnván, s mamár határozatlan számig szaporíthatatlan *) — a tanácsban a kapitány, vagy az önmaga, vagy a tanácsosok bármelleyike által ajánlott egyéneket — ha mégis ez utóbbiak a felvételre szótöbbséget

*) A patrícius tanácsosok száma jelenen 136. Ezek közül Fiumében lakik 63.

nyernének — patríciusokká kinevezi. A fenidézett 1833-d. k. k. rendelethez képest a „patrícius-családok“ tagjainak, ha különben erkölcsi és szellemi tulajdonaikra nézve kifogás alá nem esnek, a tanácsba-jutasra elsőbbség adatván. Az ekkép patríciusná nevezett egyén a kapitánytanácsban fölesküdvén, oklevelet nyer, mellynek erejénél fogva részére azon kiváltságos jogok, mellyekkel egyéb fiúmei patrícius-családok feiruházzák, biztosítottanak. — Hajdan e családok, mint helybeli nemesek, több kiváltságokkal bírtanak; de ezek legújabb időkben a kapitánytanácsbani részvehetésre, a tagjaikból! ujonczállítás és katonai beszállásolás kötelességétől! mentességre olvadtak le: midőn többire nézve a város és kerület többi lakosai minden egyéb terhei ben részesülnek.

A kapitánytanács közvetlenül a m. kir. Helytartótanáctól leven függésben — mellyhez mindazáltal az ottani kir. Kormányzók útján teszi felterjesztéseit, s mellytől ugyanazon úton veszi a felsőbb intézvényeket is — a városi tisztviselők kinevezésében, mint szinte a város-kerületi pénztár kiadásai és bevételei kimutatásában is (budget) többsége által határoz.*) A hivatalosok évdíjai fel-

*) A város-kerületi pénztár állapotja 1834-ben — melly idő óta egyébiránt mind a bevételek, mind a kiadások rovatai tetemesben változhattak — következőleg állott

söbbleg lévén meghatározva, ezeken kívül, felsőbb helybenhagyás reményében, nemcsak jutalomdíjakat s kisebb házi költségeket utalványozhat pénztárából: de tehet nagyobbserű előlegezéseket is olly építvényekre, mellyeket a közigazgatás ügyei-nek rendesb folyamata, a hajózás és kereskedés érdeke, s így a város és kerület lakosainak jobb-léte szükségesképen megkívánnak.

Minden város-kerületi tisztviselő kinevezését az elnökség (kormányzó-kapitány) közbejöttével, a kapitánytanács gyakorolja ollyformán, hogy az „igazgató kapitánybirót“ (judex rector capitanea-

Bizonyos bevétel.

A kibérlett boradó egyévi jövedelme:	60,150	ft.	—	kr. 1)
Mészárszékek bérlete ...	1,200	„	—	„
Boltok s kávéházak díja ...	1,000	„	—	„
Ház-, föld-, s egyéb adók -	720	„	59	„
	63,070	ft.	59	kr,

Bizonytalan (közelítőlegesen) bevétel.

A triesti útoni vámsorompó	1,000	ft.	—	kr.
Törvényszéki díjak -	1,000	„	—	„
Színház-jövedelem	2,000	„	—	„
Gabonamérési díj	200	„	—	„
Egyebek	1,250	„	—	„
	5,450	„	-	„

összesen: ~68,520 7,~59~

1) E jövedelem jelenen: 61,250 p. fra megy. (Eco d. L. U.

16. sz.)

lis) ki — mint alább látni fogjuk — a város-kerületi tanácsnál elnökösködik úgy szinte ma már az „igazgató első község-birót“ (judex rector comunitativus primus) is, a kapitány önmaga nevezvén ki: azok választás alá nem jönnek; a többi hivatalbelielet — odaértve az „igazgató második“ — „harmadik¹⁴ — és „negyedik község-birákat“ (ju-

Megállapított kiadások:

Tisztviselők fizetése ...	- 13,834 ft.	30 ki.
Énekiskola	- 800 „	»
Elemi iskola	- 1960 „	— »
Szegény- s dologház segélyzése	- 3,000 „	— »»
Ugyanannak rendkívüli segélyzet	- 2,000 „	— »»
Sussáki bér Buccarinak	. 700 „	,1
Színházi előadások segélyzése	- 1,000 „	>1
Egyebekre összesen -	. 2,695 „	24 „

25,989 „54 „

Közelítőleges költségek.

írószerekre - „	- 1,000 ft.	— kr.
Fogház ellátására ...	- 1,200 „	
Tized megváltása ...	- 1,000 „	
Köz épületek javítása * *	• 800 „	
Utak j csatornák , vizvezetők igazítása	8,000 „	
Utcza-világítás ...»	- 1,500 „	
Országgyűlési s egyéb napdíjak	- 3,000 „	
Esetleges rendkívüli kiadásokra	- 5,000 „	
Egyebekre	- 7,550 „	
Adósságok kamatai ...	- 785 „	10É. „

29,835 „ 10X „

összes kiadási; 55,825 „ 4E „

dex rector communtalivus secundus — tertius — quartus) is — a kapitánytanács szavazatok többségével választja: és pedig a bírákat, kapitánytanácsi titkárt, várostanácsi jegyzőket, tisztii ügyészeket, pénztárkezelő tiszteket és tisztii orvosokat a kapitány kijelelésére; az alsóbb hivatalosokat és városkerületi szolgákat pedig a városkerületi tanács előterjesztése következtében. — A tiszteletbeli hivatalosok kinevezése egyenesen a kormányzó-kapitány nevezési jogaihoz tartozván.

Az 1837/8-dik évre készült költségvetés 1838-d. October 31-d. következöleg állott:

Bevétel (előre kivette) - '	-	75,825 ft.	51 kr.	—
Valóságos bevétel az évvégén	-	79,176 „	46 „	1 d.
Költség (előre kivette) -	-	71,597 „	24 „	1<1.
Kiadatott		77,884 „	38 „	2 d.

maradt a pénztárban 1,292 ft. 7 „, 3. d.

Megjegyzem itt egyszersmind, hogy ezen számvitel egyedül a városi pénztárt illeti, s hogy a kir. iskolai pénzalap (fundus studiorum), és a helybeli convictus számolásai, mellyck szinte a városkerületi pénztár tisztviselői által a kapitány tanács felügyelése alatt kezeltetnek, itt nem érintetnek.

A városi pénztár követelése a kir. iskolai alapon ennek tett előlegezései után 1834-ig 24,800 pfra ment. Ezen év óta azonban az iskolai és convictusi pénzalap javulván, errenézve talán már visszaGzctésck is fogtak történni. — A városi pénztár adóssága, ugyanazon évben, 16,603 f. 33 H krra ment peng.; de inellynek kamatai fünebb a közelítőleges költségek utolsó rovatában 785 f, lo K, p.krral már kitétettek.

Az országgyűlési követek választása szinte kapitányi „kijelelésre“ ezen patriciahs testület által gyakoroltatik — a polgárság, s városkerületi egyéb lakosság minden befolyása nélkül! A polgárságot a választásban, mint szinte egyéb érdekekben is, említett képviselője, egyetlen — s ha nem csalódom, csupán értesítő — szavazatával csakugyan felette gyöngén képviseli.

A kapitánytanácsban választatik egyszersmind az 1836: XIX t. ez. 5. §-ához képest a kapitányszék (sedes judiciaria capitanealis) hat bírója, s nevezetik — elnöki kijelelésre — a kapitányszéki jegyző is. Bíraskodik pedig a kapitányszék a városkerületi tanácstól hozzá fölebbezett polgári perekben mint „feltörvényszék“; — a városkerületi tanács egyik bírója által vinni szokott tisztí vizsgálódások nyomán pedig a bűnperekben, és minden nemesi — az 1836: XIX t. ez. 3 §-a rendelethez képest szinte oda tartozó — polgári perekben is mint „első bírósága törvényszék“⁴ a fölebbezés a perek e két utóbbi nemere nézve a *királyig* s ettől a *Hétszemélyes-táblához* \ az elsőkre nézve pedig legfelsőbb vizsgálat végett, a kapitányszéktől egyenesen a Hétszemélyes-táblához történvén. (1836: XIX, 2. 3. §§.) — A kapitánytanácstól nevezett törvényszéki bírónak a szokott törvénykezési időszakbani összehívása a kapitány — s ille-

tőleg alkapitány — jogaihoz tartozik. — A váltókereskedési, mint szinte a tengerhajózási ügyekre nézve is, az itt 1722-ben VI Károly által felállított, s az 1840: XV t. ez. II r. által előbbi hatóságában meghagyott e. b. váltótörvényszék ítel, mellytől a perek az ottani kir. kormányshoz, ettől pedig — különböző ítéletek esetében — a kir. Hétszemélyes-táblához fölbbeztetnek.

A kapitánytanácsban többnyire kapitányi kijelöléstől függő tisztviselők ülven, tagjainak vélemény-függetlensége, s e szerinti szavazat-szabadságára nézve mit kelljen tartania? bővebb magyarázat nélkül is tudni fogja a gondolkodó olvasó... ..

A városkerületi tanács mintegy végrehajtójául tekinthető a kapitánytanács határozatainak; — a törvénykezési eljárásokat kivéve, melly tekintetben bírái a kapitánytanácstól teljesen függetlenek; a kapitányszéktől pedig csak annyiban függenek: a mennyire alsóbb bíróságoknak felsőbbektől törvényesen függniök szabad és kell; noha vannak gyakran esetek, mellyekben a kapitányszék kissé nagyobb tekintélyt szeret a városkerületi bíróság felett gyakorolni, mint mennyit törvény értelmében igényelnie lehetne? — Political, s általában minden közigazgatási ügyek vitele a városkerületi tanácsnál a törvénykezési eljárásoktól szorosán el

van különözve úgy, hogy van közigazgatási, és van bíraskodási külön osztálya, s mindkét osztálynak ismétkülön alszemélyzete. Üléseket hetenként mindkét osztály külön napokon tartanak. A kapitánybíró által elnökölt ezen tanácskozásokban ülésel és szavazattal bír az öt városkerületi bíró, kik közt a tárgyak előadása a kormányzó-kapitány — s illetőleg alkaptány — rendelete szerint felosztva van. A közigazgatási tárgyakban a kapitánytanácsi titkár — s ennek akadályozása esetében az altitkár; — a törvénykezési ülésekben pedig a korlátnok (cancellár), s illetőleg a törvényszéki tollvivő (actuaris) lévén a jegyzőkönyv szerkesztésével megbízva.

Említém, hogy a városkerületi tanács — közigazgatási tárgyakban — mintegy végrehajtójául tekinthető a kapitánytanács határozatainak. S ez tökéletesen áll a pénztárkezelés, tisztviselők kinevezése, s egyéb fontos, az egész városkerület lakosait illető ügyekre nézve. Vannak azonban — kiválólág — egyeseket illető publico-politici tárgyak, mellyekben a városkerületi tanács, mint első folyamodási hatóság, eldöntőleg határoz; Hlyének például a boltnyithatási engedély, a helyszíni vizsgálatok, köz-egészségi intézkedések, rendőri szabályok; sat. Ha illy tárgyakra nézve hozott határozataival a felek megelégedve nem volnának: ligyők orvoslását, folyamodás utján, a kapitányság,

ezentúl pedig a kir. kormányzék útján a kir. Helytartó-tanácsnál kereshetik. A mennyiben pedig a városkerületi tanács közdolgozokról intézkedvén, azok iránt a kapitánytanácsnak jelentést tenni kötelességében állna: végzései felett, illy esetben, a kapitány tanács határoz.

Mint a városkerületi tanács hatóságához tartozó körülményt különösen megemlítenednek vélem a polgárjog megadhatását. *) A polgáriságot (cittadinanza) azonban Fiumében ritka lakos keresi: mert a polgárok jogai olly csekélyek, hogy azokat az 500 p.ftnyi díjon megvásárolni kedve csakugyan kevésnek lehet. A polgárjog megnyerhetéséhez föltéteül — az érintettem 500 p.ftnyi díjon túl — békés, nyugalmas társadalmi élet, és tízévi lakás a kerületben vannak kötve.*)

Fiume kerülete, melly egész kiterjedése ben alig teszen egy □ mérföldet, a városkörön (pomerio) kívül, három községet foglal magában. Ezek: Plasse, Cosala és Drenova; mindössze körülbelül — 1800 csöndes, munkaszerető lakossal, kik

*) E jogot az *Eco rf. Lil. Ung.* 16. számában a kapitánytanácsnak tartja fen kizárólagosan. Lehet, hogy én csalódom; de — ha emlékezetem nem csal — e jogban részes, vagy legalább az volt, a városkerületi tanács is.

**) A polgárok összes száma jelenen 108; de *polgárcml*»^ csak 18 van Fiumében.

valóságos birtokosai szabadon adottvett — többnyire nyomorú — lakaik és sziklás szeleiknek, s ezek műveléséből, vagy mint kőművesek kézi munkáikból éldegélnek. Mindegyik községnek van külön birája, kit a városkerületi tanács felügyelésével választanak, de kiknek — ha talán a békéltető eljárást kivesszük — semmi hatóságuk nincsen; egyedül a rendőri szabályok tekintetében, újonczállításban, és a hadi adó beszedése könnyítésében tesznek némi segédszolgálatot a városkerületi rendőri bírónak, s illetőleg a pénztári tisztviselőknak. A községi lakosok köz - és magán - ügyei szinte, mint a városiakéi, a kapitány-, s illetőleg a városkerületi tanácsnál tárgyaltnak és intéztnak el; de sem itt, sem amott a — méltán úgy nevezeti — gyámsági képviselőten túl képviselve nincsenek.

A szóbeli perek elintézésére, már régi statutaribus szabály szerint, külön bíróság állt fen Fűimében, melly ház - és raktárbérek, szolgák díja iránt, és — ha emlékezetem nem csal — 25 p.ftot meg nem haladó követelések felett ítéltetett. Az 1836: XX. t. ez. Fiumét e szokása további gyakorlatában meghagyta; tetszett azonban némellyeknek az ugyanazon t. cikkelyben az ország egyéb törvényhatóságaira nézve megállapított bírói eljárási rendszerilm, s azt — úgy hiszem — szinte napjainkig szakadatlanul folytatni.

Ez Fiume városa s kerülete közigazgatási rendszerének rövid vázlatja, mellyből valamint egyrészről egészen sajátlagos, egyéb hazai törvényhatóságainkhoz épen nem hasonlítható municipiumi rendszerét: úgy másrészről szabad és független hatósági körét, kiki önkényt átláthatja. — És kereskedési tekintetben egykor fontos szerepel viendhető e független hatóság, a magyar országgyűlésen külön szavazat-joggal képviselve nincsen! Az 1807: IV t. ez. ránézve ma szintolly holt betű, mint azok a hazánkbeli sz. k. városokra az 1608 koronázás utáni I. t. ez. világos szavai.

Egyébiránt, habár törvényesen követelhetne is Fiume követei számára országgyűlési szavazatot: jogosnak, de még csak méltányosnak sem látszik az, hogy olly kis, mint — láttuk körülbelül 50 patríciusra szorított — zárt testület eldöntoleg folyjon be az ország közügyeinek elhatározásába. S pedig annál kevésbbé látszik jogosnak és méltányosnak e jog gyakorlásában Fiume követeit jelen körülmények közt részesíteni: mennél kétségtelenebb az, hogy választásukba a város - kerületnek közel 12 ezerre menő lakosai közül, meg csak a csekélyszámu — száz.nyolczra menő — polgárok sem folyhatnak bej a kapitánytanacs tagjai pedig többnyire köz tisztviselők lévén, azok a kapitány által „kijelelt“

követek választásában — véleményük kijelentésére nézve — függetlenekül és szabadokul teljességgel nem tekinthetők!

Arra tehát, hogy a fiumei követek úgy, mint kell, „Fiume városa és kerülete képviselőiül^ tekinthessenek, s mint ilyeneknek aztán az országgyűlésen külön szavazatuk legyen, mulhatlanul szükségesnek vélném, hogy — a városkerületnek független állása a főnebbieknél fogva már ineglevén — választásukra nézve gyökeres reform történjék: mert annyi szerénységet csak föllehetni a kapitány tanácsról, miszerint jelen körülményekben követeinek, mint a városkerület fölött gyámkodó — legfőlebb ötven-hatvan — patrícius-tagjai képviselőinek, országgyűlési szavazatot nemkövetelend?... Lehetne pedig e választási javítást — a kir. városokhoz f. évben érkezeit k. kir. leirat tartalmához képest — ollyformán eszközteni, hogy a városban lakó, s így a választásra valószínűleg megjelenendő, vagy legalább megjelenhető patrícius-tanácsosokhoz, az összes polgárság — sőt minden nem - polgár-honoratorok *) — közöl annyi választassák, hogy az illy választók száma a patríciusok számának két harmadát, vagy legalább

*) Ezek közé óhajtanám boroztatni mindazt, ki magát az ottani kir. váltó -kereskedői törvényszéknél, vagy a városkerületi tanácsnál — mint kereskedő, vagy gyáros — bejegyezteti; mint nem különben minden nyiltlevlezett (patentato) hajóskapitányt is-

is felét fölét je. — Minden esetre pedig, hogy a polgárok mostani csekély száma*) szaporodhassak, szükségesnek látnám a polgárjog elnyerése végett fizetendő terhes 500 p.ftnyi díjt tetemesen mérsékelni, vagy a polgárjogot bizonyos adómenyiséghez kötni.

Ez volna, hiedelmem szerint, a mód, melylyel ha történnék választása a fiumei követeknek, azoktól, mint a patríciusok és polgárok, s általában az egész fiumei intelligencia képviselőitől, az országgyűlési szavazatot megtagadni méltányosan sem lehetne.

*

**

Buccari, mint önhatósági testület — közigazgatására nézve a főnebbi lényegesb — organicus — pontokban; szabad-kikötői kiváltságai tekintében pedig egészen hasonló Fűiméhez.

Történeti vázlatát Buccari önhatósági és szabad-kikötői kiváltságának a magyar törvénykönyv csak fölötte csonkán foglalja magában: noha való, hogy Buccari, mini a horvátországi partvidék kikötője, kereskedési szempontbul, abban többször fordul elő. **) A maria-teréziai betestesítésik.

*) Száz lakosra csak egy, sőt ha a családokat, veszszük, még két százra sem jut egy.

**) Lásd idevonatkozólag *Horváth Mihály* munkáját is „Az ipar és kereskedés története Magyarországon a három utolsó század alatt;“ a 92 — 95, és 170 175 II.

oklevélben Buccariról csak annyiban van szó, hogy „vele, mint eredetétől fogva Horvátország-hoz tartozóval, Fiume kerülete öszsze ne zavartas-sék.“ — Egykor a tersattoi Frangepánok birtoka, L Leopold óta a koronára szállt. Szabad- kikötővé mikor lön? nyomába nem juthattam. Az 176^{4/5} XXXI t. ez. azonban sejteni hagyja, mikép hajdani sza- bad révén a kereskedés idő folytával akadályokra talált, mellyek elhárítását, s Buccari kikötőjének megnyitását, Magyarország Rendei, az idézett törvénycikkelyben, sürgették; 179%-ben pedig — a XLI t. ez. tanúsága szerint — Buccari vá- rosának és Portorének magyar koronához! vissza- kapcsoltatása törvénybe ígtaltván: mindkettő, mint kereskedő város és „szabad-kikötő“⁴⁴ kiváltságos állapotában megtartatni rendeltetett. Végül 1807- ben Buccari városa követeinek, mint már beczik- kelyezeti hatóságéinak, a Rendei táblájánál or- szágyűlési ülés és szavazat biztosított.

Buccari kapitánya — a fiumei kormányzó; ki itt szinte azon elnöki jogokat gyakorolja, mely- lyekkel Fiumében él. Kapitánytanácsa, melly szinte a m. kir. Helytartó - tanácstól függ, kapi- tány széke, és városkerületi tanácsa, hasonló ele- mekből vannak öszszeszerkesztve, és szinte a fen- idezett 1833-diki június 3d. költ. k. kir. rendelet- tel szabályozva, mint Fiumében, csakhogy a va-

roskerületi tanács bíráltnak száma itt s. t. i. „igazgató kapitánybíró“ — „igazgató első“ — és „igazgató második községbíró;“ a várostanácsnak egyébiránt, habár személyzete csekélyebb is mint a fiumeié: hatásköre ugyanaz. A tisztviselők és követek választása itt is ép azon móddal történik, mint Fiumében, csakogy Buccari a társországok gyűlésére is szokott követeket küldeni; mit Fiume, mint közvetlenül Magyarországhoz csatolt törvényhatóság, nem teszen. Szorosb értelemben vett polgárai (cives) vannak-e? nem tudom; de hogy képviselve a kapitánytanácsban nincsenek, az bizonyos.

A város népessége csekély *), mint az szinte terjedelmes kerületéé is, mellyben egy városon (Portoré), s egy mezővároson (Tersatto) kívül, több népes helység fekszik, mellyek lakói mind tulajdonjoggal bírják ingatlan vagyonukat; a város uradalmi jogainak elismeréséül némi meghatározott évdíjt fizetvén, s közigazgatási es peres ügyekben a kapitány tanács- és kapitányszék-, s illetőleg a városi tanácstól függvén.

Illy független önhatósági helyzeteben Buccari

*) A szcgniai és modrussiai, vagyis corbaviai püspökmegyének 1830-ra megjelent névkönyve nyomán, Uticcariban, azon (ívben, 20?7 lakos volt; az összes (körülbelül két □ mérföldre alig terjedő) kerül!» lakói száma pedig mintegy 10,000-re ment.

városa s kerülete épen olly joggal igényelhet követei számára külön szavazatot a magyar országgyűlésen, mint Fiume. A törvény — mint látók — mindkettő mellett egyképen szól; azonban a követvalasztásra tett főnebbi javaslatomat Buccarira is kívánom értetni: minthogy az ide csak úgy alkalmazható, mint Fiumére.

III.

Fiume — mint szabad - kikötő.

„ A gyámitandó rendszernek nyújtandott kedvezések, jobbadán azon terhek - és megszorításoktól felszabadításban állanak, mellyeket az önmagának készíté. Ide tartozik különösen a szabad-kikötők kiváltságítása.“ így szól egy jeles nemet szerző a szabad - kikötőkről.

A szabad-kikötő eszméje iránt, mint azt gyakran volt alkalmam tapasztalni, sok hazánkfia nincs egészen tisztában. Azt hívék, s hiszik talán még ma is többen, hogy a szabad-kikötőkből hozzánk be, s tőlünk ki, vámmentesen, szabadon lehet küldeni, hozni be az árukat? holott a dolog egészen máskép áll. Fiume, mint szabad - kikötő, miránk, s általában az ausztriai vámvonadra nézve — kereskedési tekintetben — külföld! Azaz: Fiúmét, a szabad - kikötőt, tőlünk a harminczadi sorompó

csak úgy választja el, mint hazánk határán túlfekvő bármely idegen tartományt. Fiumébe tőlünk áru nem mehet, onnan be hozzánk áru nem jöhet, hogy a kiszabott vamat ne viselje. A szabad-kikötő csak külföldiek, tengeren menő s jövő áruk számára van vám alól kivéve úgy, hogy külföldi áruk — egykét cikket, mellyek behozatala teljesen tilos, kivéve — hajókon szabadon szállíthatnak ki és be az illy szabad-kikötőből.

Ezekből érthetők a fenidézett szavak. A műipar emelésére, s egykor még egyenesen a kincstári jövedelmek szaporítására is szükségeseknek vélt vámszabályok nyúge alól folmentetének némelly pontok, némelly fokhelyek, hogy ott a külföld szabadabban mozoghasson, a kereskedés akadálytalan ki s bevitel által gyorsabban és könnyebben fölvirágozhassék.

Hosszabb magyarázat helyett czélszerűnek vélem Fiume szabad-kikötői kiváltságos levelét, — melly egyszersmind Trieslét is magában foglalja — csak azért is ide igtatni, merte ny útlevél régisége, de ritkasága miatt is, érdekkal bírhat.

Tartalma következő:

*

* *

Mi Hatodik KÁROLY, Is-
len kegyelméből választott fel-
«éges Romai Császár, Németül- man,

Non CARLOSesloper l Iddio
grazia eiello Imperalorc de Ro-
sempre Augusto, R:' del-

szág, Spanyol, Magyar, Csehország, Dalmatia, Horvát és Tórország királya sat; Ausztria Főheria, Boemia, Dalmazia, Croacia erceze; Burgund, Stiria, Köduca d Austria; Dúca di Borrönül, Krain, és Würtemberg gogna, Stiria, Carintia, Cragno Herczege; Habsburg!, Flandrie Wirtenberga, Contc Habspurái, Tiroli, Görcei és Gradiskai go, Fiandra, Tirolo, Gorizia e Gróf sat; Gradisca. etc. etc;

Még 1717-dik június 2-án A notizia di cadauno ancora mindenkinek tudtára közzétettük sotto li 2 Giugno dell anno és kihirdettük, mikép Belső - 1717 abbiamo reso publico, e Ausztriában fekvő mindkét ki- noto dell avere Noi dichiarato kötönket Triest- és Fiúmét sza- per Porti Franchi arabi li No- bad- révékül nyilatkoztattuk; ké- stri Porti dell Austria Interiorc sőbbben pedig 171P-d. évi mar- Trieste e Fiume, e consecutive - tins 15 — d. és 18-kán költ két- mente d aver medianti ambe le rendbeli nyiltlevlcrink erejénél Nostro Patenti emanate li 15, c fogva, fennevezett legkegyelme- 18 Marzo dell anuo 1711) in gui- sebb határozatunkat ollymódon sa confermato, rinnovato, ed am- megerősítettük, megújítottuk és pliato la delta nostra Clementis- kiterjesztettük, miszerint össze- siina Risoluzione, che a tutti, e sen s egyenkint minden keres- singoli Traflicanti, Manifattori, kedőnek, iparüzőnek s más kéz- e ad altri Artcfici, che inclinano művesnek, kik vagy a nevezett domiciliarsi o in detti Porti Ma- tengeri kikötőkben, vagy belső- rittimi, ovvero in tutte le altrc ausztriai tartományaink egyéb Citta, Borghi, e Ville de Nostri városiban, mezővárosi-és fálvai- Stati dell Austria Interiore, ac- ban letelepedni hajlandók, ked- cordiamo aggradevole ricovero, ves fogadtatást ajánlunk, egye- unitamente al libero esercizio del sítve ügyeik, kézműveik s ke- loro Negozio, Manifatture e Traf- reskedések szabad gyakorlatával, fico, e che concediamo libero a és szabadságot engedünk min- cadauno, che nelli Nostri Porti, denkinek, ki Belső — Ausztriában Riviere, e Fiumi dell Austria létező kikötőinkbe jő, folyóink- Interiore traflicando entrera e cs folyaminkon kereskedési ügy- sortira, di farlo senza verun ben ki- s bt jár, hogy ezt min- passaporto, ovvero altra gene- den útlevel, vagy más általános ral o special licenza. Di pina

vagy különös engedély nélkül maggior voutaggio di ciò abbia-
tehesse: sőt ennek nagyobb hasz-
nára megígértük, hogy a föuta-
kat luegjavitatjuk és szélesbit-
tetjük, és a járványos nyavalyák
elhárítására örökös veszteglő in-
tézetet rendelünk; úgy szinte
szabad menetet engedünk a ten-
geren behozandó s ismét kivien-
dő árukna, nem kevesbbé azon
biztosítást is adtuk, hogy csá-
szári és uralkodói védelmünkben
és pártfogásunkban tetteleg fog-
nak részesülni a mi szabadalma-
zott tengeri kikötőinkben hor-
gonyzó, vagy lobogónk alatt uta-
zó minden hajók; épen ezért, a
kereskedőknek adott remények-
hez képest, áruik kényelmes és
biztos befogadására készítettünk
néhány raktárakat Belső-Ausz-
triában fekvő mindkét kikötőnk-
ben, s megengedtük nekik az
árukna azokbani letételét cse-
kély raktárbér iránt; nemcsak a
kereskedők közt, hanem még a
csempészetek miatt keletkezen-
dő perlekedések gyors elvégzé-
sére is, különös bírákat, és első
és másodbírósaú váltó törvény-
székeket is alapítottunk, mint
szinte teljesen szabadoknak nyi-
latkoztattuk nemcsak szállásra
nézve, de még egyéb személyes
illetőségek terhétől is azon üzér-
kedőket, kik a fennevezett két
szabad kikötőbe lakni jönnek olly
ino promesso di migliorare e
slargare le strade principal', cd
a scanso d infermita epidemiche
di costituire perpetua contuma-
cia, come pure inoltre il liberó
transito déllé merci intranti od
itcrataiuente uscenti per Maré,
nonmcnché dato l assicuranza
di far in effetto godere la No-
stra Ccsarea c Sovrana Difesa e
Protezione a tutte le navi an-
corate ne Nostri privilcgiali Por-
ti Marittiini, o naviganti con
Nostra Bandiéra; giusta Női pu-
re in conformità déllé speranze
date a Negozianti per comodo,
e sicuro ricovero déllé loro mer-
canzie, abbiamo fabbricato alcu-
ni magazzeni in ambi Nostri Por-
ti Marittimi dell Austria Interio-
re, e concesso ad essi in quelli
il deposito déllé medeme verso
tenue corrisponsione di ricove-
ro, o sia diritto di fondaco; c per
la celere terminazione poi déllé
dift'renzc insorgenti non solo
ti a Negozianti, ma eziandio in
materia di Contrabbandi, *abhinm
coslituitu tpeciali Giudici e Giu-
disj* di Cambio di prima e se-
conda Istanza, come pure dichi-
arato intieramente liberi non tan-
to dalli quartieri, quanto anco-
ra in altre contingenze dalli pesi
personal! li trailicanti ebe verran-
n ad újutare in predclli am

módon, hogy háború esetében is (mitől Isten irgalmasan megőrizzen) mindenkinek szabad legyen eladni, vagy személyesen, vagy üggyvivői és szolgálói által az ő áruit, mellyek Belső-Auszriához tartozó tartományúik és fejedelemséginkben léteznek. Az lévén tehát legkegyelmesebb szándékunk és akaratumk, hogy mindaz hűségesen végrebajtassék, mi korábban kelt nyillevleinkben foglaltatik, s ennek következtében hajlandók lévén legkegyesebben arra, hogy necsak meg erősítsük, és megújítsuk, de még ki is terjeszszük a kereskedőknek, kézműiparosok- és mesterebereknek tett azon Ígéreteinkben foglalt szabadságokat, szabadalmakat és kiváltságokat; azért mi, belső-auszriai tartományink dicséretes buzgalomával és gyámolításával;

Előszőr: A főutakat olly állapotba helyeztettük, hogy azokon nemcsak az árukat lehet nagy szekereken szabadalmazott tengeri kikötőinkből belső-auszriai országinkon keresztül vinni, hanem még minden kitelhető biztosság kedvéért a folyók, sédek és patakok fölött hidak s erős tartós szállító-ösvények épített-

Porti Franchi in modo, che anche in caso di guerra (eh Iddio misericordiosamente non pergetta) ad ognuno sia lecito di poter vendere, ovvero trasportare fuori di stato, o da per se stesso o per mezzo de suoi Fattori e Scrventi le sue mercanzie esistenti nelli Nostri Pacsi e Principali! dell Austria Interiore. Essendo adunque la Nostra Clementissima Intenzione c Voicre, ebe venga fedelmente eseguito tutto qtiello, ebe contengono le Nostre precedent! Patenti, ed a seconda di cio essendo Nõi graziosissimamente inclinati non solamente di confirmar c rinnovar, ma eziandio d ampliare le franchiggie, privilegi ed immunità nelle medeme promesse Negotianti, Manila! tori et Artefici, laonde Nõi, anche con lodevole zelo, ed assistenza dellè Nostre Provincie deli Austiia Interiore;

n-imo: Abbiamo fatto ridur in tale stato, migliorar, e slargare le strade principal!, che non solamente sopra le medeme possono esser condotte le mercanzie con carriaggi grossi caricati da Nostri privilegiati Porti Maritlimi per li Nostri Stati dell Austria Interiore, ma eziandio per tutta sicurezza sono stati costituiti,

lek és csináltattak; miáltal kö-
vetkezőleg a kereskedők feltű-
nő hasznot élveznek áruik gyors-
sabb és biztosabb szállításában,
s ezáltal a luvarbér nem csekély
csökkenésében.

Másodszor . A Triest- és Fi-
umében épített kórhazak, s a
gyanús áruk tisztogatására szánt
raktárak tökéletes állapotba té-
tetek, s valamint mi a veszteg-
lést illetőleg nemsokára készítte-
tendiink és nyomtatásba adan-
dunk illő rendszabályokat . úgy
szinte oda fordítandjuk gondun-
kat, hogy isteni segélylyel, és
minden szükséges vigyázat örkö-
désével tengeri kikötőink és bel-
ső-ausztriai tartományink megó-
vassanak a ragályos betegségek-
től és dögmirigyos nyavalyáktól;
melly célból kegyesen szorgos-
kodunk, hogy az örökös egész-
ségi biztosság küldöttségének, s
a kórházakban szükséges szemé-
lyeknek, mint: papok, orvosok,
sebészek, élelemkereskedők, fel-
vigyázók és vesztegintézeti szol-
gáknak közbenjárása által a kór-
házban s vesztegintézetben létező
személyek és áruk körül jó szol-
gálat tetessék, s gyámollitassa-
uak mind leikök-, mind testök-
tünd javaikra nézve. Hasonlókép

e iabbricati sopra li liumi, tor-
renti, e ruscelli de ponti e de
trasporti ben fondati, c durevoli
con ebe per conscguenza li traf-
ficanti godono distinto vantaggio
nella piü celere, e piü sicura
condotta déllé mercanzie, e ciò
mediante, nell* abbassamento
non picciol de noli.

Secondo . Li lazzeretti fabri-
cati a Trieste e Fiume, e lima-
gazzeni destinati per lo spurgo
delié mercanzie sospette, sono
stati ridotti a perfezione, e com-
mchc Nöi toceante alia contu-
macia in breve fissaremo, e da
remo alia stampa adeguato Re-
golamento, cosi parimente avre-
mo la cura, accio coll assistenza
Divina e con tenere tutta la ne-
cessaria vigilanza li Nostri Porti
marittimi, e Paesi dell Aus-
tria Interiore vengano preservati
da moibi comunicativi, e da
infermitá pestilcnziali, a qual
fine siamo graziosamente solleci-
ti, accio mediante deputazione
di perpetua Comissione di Sani-
tá e déllé persone necessarie per
li lazzeretti, cioe di Sacerdoti,
Medici, Chirurghi, Vivandieri,
Guardiani e Serventi di conclu-
macia le persone e mercanzie c-
sistenti nel Lazzeretto, c nella
contumacia vengano ben servite
ed assistite nell anina, corpo c
lóra honi. Similmente Nöi abbiamo

Harmadszor: Építettünk, *Terzo:* Fatto fabbricare piti több raktáratat mindkét szabad magazzeni in ambi li Nostri Portengeri kikötönkben, mellyekben ti Franchi marittimi, nelli quali li a bel — és külföldi kereskedők negozianti terrieri ed esteri, veraktárbér fejében fizetendő, alább so pagamento del tenne qui a külön meghatározandó díj iránt basso specificato diritto dl fonteendhetik áruczikkeiket, s a-daco, potranno alloggiare le loro zok, a meddig nekik tetszeni fog, mercanzic, e quelle fin a tanott őriztetni fognak, minden e-to, che gli piacéra, verranno ivi gyébb fizetés nélkül: és pedig a conservate senz altro pagamento. nélkül, hogy valaki kötelezve vol-E questo pero senza che alcuna raktáraink használására, ha-no venga obligato di valersi de nem mindenkinek szabad és meg-Nostri magazzeni, ma siabenslii“ engedve legyen saját tetszése és bero, e permesso a cadaun sehaszna szerint, ha akarandja, á-condo il suo proprio arbitrio, c ruit a mi raktárainkba, vagy sa-vantaggio, s egli voglia perre le játjaiba, vagy másoktól bérbesue mercanzie in questi Nostri - vettekbe letenni. Továbbá kinyi-ovvero suoi proprj, o in magazlatkoztatjuk és bővítjük zeni presi adáifitto da altri. Női dichiariamo, ed ampliamo inoltr

liegyedszer: A vámtóli mentességet mindazon árukra nézve, mellyek tengeren jönnek, s ismét *Quarto:* Ee frauchigic di elvitetnek aképen, hogy azok-Dazj, sopra tutte le mercanzic tól nem lehetend vámot, vagy provenienti ed iteratamente ubárminéven nevezendő és kigon-scenti per marc a segno, che dolandó más járandóságot köve-per le medenie non verrá ritelni ollyannyira, hogyha az á-scosso Dazio ovvero altra imposiruk vagy egy hajóru a másikra zionc, come mai quella potesse rakatnának, vagy elcseréltetné-essere nominata, ed escogitata nek, azoktól sohasem kellend dimodoche, se anche le mertöbbet követelni, mint ama cse-canzic fossero state sbarcate da kély raktárbért, csakhogy az illy un navigiio nell altro, fuori del áru tengeren jött legyen, cs is-tenne aifitto di magazzino, permét tengeren menendjen a nél-elte qticsta sia mercanzia venuta kül, hogy azon.áru belső-ausz-per maré, senza che la stessa venga triai tartományinkba hozassék, condotta entro o passala per le

vagy azon keresztül szálltassék. Nostre Provincie dell Austria In-
Errcnézve teriore. Abbiamo pure

Ötödiör: Már is intézked- *(fuirilo:* Ommi fatte le prov-
tünk mind saját, mind a tarto- videnze cosiappresso alli Nostri
mányi és magán vámokra nézve, proprj, come appresso alii Pro-
hogy azon áruk, mellyeket sza- vincial', e privati Dazj, acció le
badalmazott kikötünk felé visz- mercanzie, che vengono condotte
nek, vagy mellyek onnan jönnek verso li nostri privilegiati Porti
s nem tartoznak belső — ausztriai marittimi, ovvero vengono da
tartományink fogyaszték — körébe, medemi, e non appartengono al
egy harmaddal kevesebb vám fi- consume per li nostri Stati deli
zettessék, mint fizettetett ckkorig. Austria Interiore, paghino un ter-

Továbbá az A, B, C, D, és zo menő déllé Gabelle sin óra
E alatti vámszabások tartalma pagate.

szerint bizonyos áruk, midőn bel- Di piú a tenore déllé seguen-
ső -ausztriai tartományinkon ke- ti Tariffe sub Litt. A. B. C. D.
resztül vitetnek, még csekélyebb ed E. ci sono certe mercanzie,
s észrevehetetlen átszállítási s ki- quando le medesime passano per
viteli adózásra tétetvék, s ezen li Nostri Paesi dell Austria In-
kívül kegyesen azt szándékoljuk, teriore, abbassate ancora a minő-
hogy belső — ausztriai tartomá- re, et insensibil Imposizione di
nyúikban a kereskedés felvirágoz- transito ed esito, e siamo inoltre
tatására egy teljesen kiegyenlített graziosissimamente intenzionati
vámszabály iránt intézkedjünk; d inraprendercper l aumento del
azért is commercio ne Nostri Stati deli
Austria Interiore un total cqui-

Hatodtzor: Hogy a perle- tativo stabilimcnto delli Dazj; ed
kedések, mellyek a kereskedők ailine anche

közt keletkezendnek, vagy a pa- *S<sti>:* Le controversie che
naszok, mellyek a csempészet accaderanno tra Ncgozianti, ovve-
ügyében előfordulandnak, gyor- ro le quercle, che si presen-
san clintéztessenek, az igazság- teranno in materia di contrabban-
szolgáltatás folyama előmozdítas- do, vengano celcrmente definite,
sék, s minden késleltetések meg- il corso della giustizia promosso,
akadályoztassanak, e czélból szin- ed inpedite ed abbreviate tutte
te a feneinlített mód szerint mind- le protrazioni, sono parimente a
két szabadalmazott tengeri kikö- tál cflctto state debitamente in-

tönkben illőleg állítottak elsőstituete nel inodo sudetto in ain-
és másodbiroságu itélőszékek, bi Nostri privilegiati Porti marit-
tími le Prime e Seconde Istanze.

Hetedszer: Mindnyájoknak *Settimo ed ultimo:* Promet.
s egyenkint megígérjük mindentiamo a tutti e singoli, Negozi-
kereskedők-, iparüzők- és mes-anti, Manifattori, ed Artefici d->
terembereknek, kik belső-ausz-qualunque Nazione quelli siano,
triai fennevezett kikötőinkben la-li quali verranno ad abitare ne
kást választanak, bogy ugyanőkpredetti Nostri Porti marittimi
mindig szabadok lesznek minden-dell Austria Interiore, che li me-
nemű személyes tei'hektől, lak-desimi saranno sempre liberi da
bértől, őrizettől s más megadóz-tutti li pesi personali, Quartieri,
tatásoktól, s vendégekül fognak Guardie, e da altre Imposizioni,
tekintetni; sőt Mi különös te-e verranno riguardati come ospi-
kintettel leszünk arra, hogy azonti, di piu Női specialmente riflet-
esetben, ha kedvesebb volna ne-teremo acció nel caso a medeini
kik a két városon Triest s Fiú-meglio aggradisse di stabilirsi fu-
mén kívül letelepedni, nekik il-ori d ambe le città di Trieste e
lő áron alkalmas hely adassák Fiume, gli venga date convenien-
kényelmes lakás építésére. To-tc luogo a giusto prezzo per la
vábbá tudtára adtuk Triest váro-fabbrica di commoda abitazione.
sunknak, hogy az illyetén lete-Inoltre abbiamo insinuate alia no-
lepült kereskedő-, iparüző- sstra città di Trieste aílinc non
mesterembereket ne merjen gá-presuma in alcím conto <1 im-
tolni idegen borok behozatalára pedire a siinili domiciliati Nego-
nézve azon mennyiségben, melly- zianti, Manifattori, ct Artefici
re házoknak szüksége van (aΓ introduzione de vini forestieri
mellyel azonban kereskedniük, s nelle quantità che tengono biso-
mellyet eladniok nem szabad), s gno per loro casa (con che però
mivel ezen, a kereskedés előmoz-questi non ti affichino con esso e
dítására tett rendeletünkön kívül, lo vendano) e conciosia che öltre
legkegyelmesebb szándékunk és a questa disposizione fattaimbe-
akaratumk az, hogy mindenki ncficio di commercio la Nostra Cle-
tudja: mimódon vannak a szabad; incntissima Intenzione e Volontá
kikötők hivatalnokai eljárásaik é» eh ognuno sappia in ebe for-
körül illőleg utasítva, azért nyil- ma li Nostri Officianti costituiti
vánoson kinyomattuk a nekik a- **all Amministrazione de**
dölt utasítást, s azt ezen köz **Porti**
I ranchi circa il loro **coiitengo**

Nyiltlevelünkhöz csatoltuk, hogy ciö abbiamo dato alia stampa
abból kiki megérthesse, milly publicai Instruzione a medemi
módon fog neki kiszolgáltatni az consegnata e quella annessa a questa
illő pártfogás, gyors segedelem és Nostra pubblica Patenté, acciö
igazság. *)

Ennélfogva mi a fennevezett Laonde Nöi per il sudetto
zétből jelen levelünk erejénél fogva nemcsak komolyan, de va-cffetto in virtu della presente
lóban is meghagyjuk és paran-non solo seriamente, come effet-
csoljuk mindnyájoknak s egyen-tivamente commettiamo, e co-
kint, felállított ítélőszékeinknek, mandiamo a tutti e singoli Nostri
egyházi - és világiaknak, főpa-stituiti Tribunal! Ecclesiastici,
poknak, grófok-, urak- és lo-costituiti Secolari, Prelati, Conti, Baroni,
vagoknak, helytartók-, inarsalok- e Signori, Cavalieri, Luogotenenti,
kapitányok- és tartományi kor-Marescialli, Capitanei e Gover-
mányozóknak, alkormányzóknak, ka-natori delle Provincie, Vice-Do-
pitányok-, várnagyok-, podesták- polgármesterek -, örfönökök -,
ügyvivők-, bírák-, tanácsosok-, mi, Capitanei, Castellani, Podesta,
polgárok - és községeknek, s e-Gastaldi, Fattori, Consoli, Giudi-
gyíttvé minden tisztviselőink-
alattvalóink- és híveinknek, bármi-
méltóságuk, állapotuk és hely-nita, ed in somma a tutti li
zetűek legyenek is azok, hogy Nostri Officianti, 'sudditi, e
ők minden módon tartozzanak fedeli di ebe Dignitá, Stato e
védelmezni s pártfogolni jelen-Condizione li medesimi siano, di
legkegyesebb Nyiltlevelünk sze-
rint összesen és egyenkint min-dover essi in ogni modo difende-
den kereskedőt, üzért, kézmű-

») Minthogy szorosan az akkori
mázott ezen utasítás ma mai-
sén változott fölöslegesnek
re e mantenere scondo la pre-
sente Nostra graziosissima Pa-
tenté tutti, e singoli Negozianti,
Trafficcanti, Manifattori ed Arte-
fici, che verranno a possessionar-
si ne detti Nostri I oi ti Franchi
idök- és körülményekhez alkat
fen sem áll, avagy igen teteme
ártottam azt ide igtatni. —

vest és mesterembert, kik lete-
 lepedendnek nevezett szabad ten-
 geri kikötőinkben, s belső-
 triai tartományunkban: mert ezek
 szerint fog végrehajtatni legke-
 gyesebb akaratunk, és szándé-
 kunk. Költ székvárosunkban Bécs-
 ben 1725d. december 19-kén
 romai császárságunk 15-dik, spa-
 nyol királyságunk 23-dik, ma-
 gyar és cseh királyságunk szin-
 te 15-dik évében.

barillimi, e Pasi dell Austria
 Interiore, mentre in cio viene ese-
 guita la Nostra graziosissima Vo-
 lontà, ed Intenzione. Dato nella
 Nostra Residenza e Città di Vien-
 na, li diecinove del mese di De-
 cembre deli Anno mille sette-
 cento venti cinque, de Nostri
 Imperj del Romano nel dccimo
 quinto, déllé Spagne del vente-
 simo terzo, e deli' Ungheria e
 Boemia pure decimo quinto.

KAROLY (P. H.J)

Gróf V.üzendorf Fülöp Lajos-

O felszentelt «. ea catli. Foliege zaját
 parancsára»

Sciar Keresztely János.

CARLO. (L. S.J)

Filippo Ludovico Conte de
Ximendmf.

**Ad mandatum Sacrae
 Caesareae et
 Caih. Mattis prnpritim.**

*

* *

Így lón Fiume — Triesttel azonegy időben
 — szabad kikötővé, s fentartá, közel másfél szá-
 zad borús-derűs napjain keresztül, előbbi kiváltsá-
 gait, mellyek — mint főnebb látók a magyar
 koronához lett csatoltatásakor kiadott k. k. okle-
 vélben, valamint később az ennek következtében
 hozol t törvények által is megerősítetttek. Mindazon-
 által c kiváltságiból J^iume nagy hasznot nem hú-
 zott; s míg a hozzá közel ugyanazon adriai öböl

szirtes partjain, hegyes és terméketlen tartományok szélén fekvő, hason kiváltságú Triest a kereskedelmi világ legnevezetesebb fokvárosai egyikévé emelkedett: addig Fiume, mellynek egy termékeny anyaország szolgáltatott volna kereskedési bő anyagot, pangásban maradt! Voltak ugyan évek, midőn e pangást észrevehető élénkség váltá fel; ez akkor volt, midőn a diadalmas francia sások lobogtak kikötője zászlófáján; de ezek csak hamar letűntek, s pedig letűntek a nélkül, hogy magok után egyéb vigasztaló nyomot hagytak volna, kivéve azon öntudatot, hogy Fiume kereskedésének felvirágzása nem hiú képzelődés szüleménye, hanem igenis, a lehetőségek sorába tartozható valóság.

Hosszas volna felsorolni mindazon okokat, nagyrészen még ma is fennvannak. Több közölök mellyek Fiume e pangását előidézék, s mellyek a históriáé lőn, s csak annak kimutatására szolgálhatnak: mit kelljen kerülnünk jövőre, hogy a kereskedési mozgások élénksége el ne ölessék; de ezek elhárítása valamint most, úgy fenlétökkor is hatalmunkban nem állott. Megérinteni mégis, legalább röviden, némellyeket nem lesz felesleges.

Noha Fiume liasonjogu kiváltságot nyert kikötőjére nézve mint Triest, mégis több intézetei az e városban felállított felsőbb hivataloktól függvén, mintegy

fiókjául tekintetett a triesti ügyvitelnek. így függött különösen Fiume színté, mint a magyar-horvát révek kereskedési ügye is, a Triestben fellállított „Intendenza“ név alatt ismeretes felügyelőség által, a bécsi kereskedési tanácstól, melly az ausztriai tengeri kereskedés egész menetének középpontjául Triestet tűzvén ki: mi lön természetes!), mint hogy a kiválólag kegyelt Triest mellett Fiume, a többi révekkel együtt, mostoha magzat sorsára jutott! Midőn Fiume s a magyar-partvidék 1777-ben Magyarországhoz kapcsoltatott, e függés megszűnt ugyan; de akkor már Triest sokkal jelentőségesebb vala, semhogy szomszédsága a mostoha magzat sovány helyzetéből felüldülhetett volna! — Mi ezután következett, tudva van. Jöttek a harczos idők, mellyekben tenünk, nekünk magyaroknak sem 'gén lehetett, es jöttek a béke áldott napjai, mellyek Fiumét ismét a triesti kormány gyámkodása alá helyezék; s mellyekben 1822 óta, az ottani kereskedés érdekében, a nemzet mit sem tön! S a nemzet ezen nem-tevésének tulajdonítható leginkább az, hogy Fiume a folyvást hatalmasan emelkedő Triest közelében örökös lengésben maradt.

Nemzetünk e figyelmetlenségének, e hanyagságának némelly okait munkám I-ső füzetében a 21 — 22. lapon feljiozám. Azonban mee kell itt jegyezni, miképen országos intézményeink közt

is sok olyan van, mi valamint a kereskedés előmenetelét általában: úgy különösen a fiumeinek felvirágzását észrevehetőleg akadályozta. — Ide számíthatók pedig:

a) A nevelés elhanyaglása, főleg oly nemzetnél, mely történeti életénél fogva inkább fegyverforgatásra, mint kereskedési ügyvitelre látszik hivatással bírni. A nemzet e jellemén, mely az üzérleti világban megkívántató vállalkozási szellemet nagy részben kizárja, csak célirányos nevelés által lehel és kell vala nemzedékeken át segítni, mi nemzedékeken át e célra mindedig semmit, vagy csak fölötte keveset tevének!

b) A nemesi osztálynak adómentessége, mely által minden pénz- s munkaerő, mely a nevelési módok és közlekedési eszközök letesítésére mulhatlanul szükséges, az ország legszegényebb lakosaira szorítván, valamint ez a terhet nem győzte: úgy a haszonhajtó, czélszerű intézmények körülsíki eres lépéseket lehetlentette.

c) Törvénykezési rendszerünk, mely szép törvény inknek ezerfele csavarba tása s elferdílhete által oly lábra jutott, mely hosszadalmassága, s a büntetlenül üzethető bírói önkény miatt csak arra szolgál, hogy a hitelt, a kereskedési munkálatok e talapját — ha létezett volna is — lőbíül kiirtsa. — Az 1840-diki országgyűlés az

által létrehozott hiteltörvények által e bajon csak részben segített, s intézkedései — miként a legközelebb lefolyt három év szomorú tapasztalásai megmutatták — csak arra szolgálnak, hogy tágasb utat nyitva az uzsorának, a váltóhitelező biztosítása által, a csekélyen jövedelmező telkek mellett nagykamatu tőkésre kényszerített földbirtokost minélelőbb tönkre tegye. Azért jeles váltós egyéb hiteltörvényinktől áldásos eredményeket csak úgy várhatunk: ha azok olly törvényes intézkedések által egészítetnek ki, mellyek valamint egyrészt a kölcsönvevőnek olcsóbb pénzszerzésre módot nyújtanak: úgy másiktól a hitelezőnek pénzére nézve szinte elégséges biztosságot szereznek. Ide tartozóknak vélem a hypothecalis (betáblázási) rendszer megalapítását, s egy hypotheca-bank minélelőbbi felállítását; mert az 1840: XXI t. ez. kezdetül szép és jó volt ugyan, de a célra még koránsem elégséges. Ezekről gondoskodott felséges Urunk legújabb kir. előadási-ban, s csak a nemzettől függ most azok iránt — kellő figyelemmel bel- s kül-viszonyinkra — üdös eredményekkel kecsegtető törvényeket hozni.

— Azonban iparkodnunk kell egyúttal, hogy a kereskedési törvénykezési eljárással, a polgári perek bírói ellátása is összhangzatba hozassék, s ezek folyama is a lehetőségig egyszerűsített és

gyorsíttassék. — Ezen okok közé sorozható továbbá:

d) Az ősiség, melly a nemesi földbirtok tulajdonát ingataggyá, mindig kétségessé, s így a tőkepenzeseket mindig azok iránt teszi szerfelett óvatosakká, kik a mezei műipar emelése tekintetéből leggyakrabban kénytelenek idegen tőkét keresni. Ez szülé, és szüli még ma is, nagyrészen azt, hogy hazai műiparunk minden ága olly nehezen, olly kínosan vergődhetik nagyobb virágzásra. — Az ősiségnek ha nem is teljes eltörlése, de tetemes módosítása és határozott szabályzása nélkül, valamint a főnebb érintett hiteltörvények kiegészítését czélzó intézkedések sükeresen nem létesíthetők: úgy mezőgazdasági s kereskedési viszonyaink javulása s üdülése sem reménylhető.

e) Vám viszonyaink szinte egyik fontos okául tekintendők kereskedésünk egyre szomorú állapotjának. Azok ekkorig jobbadán, sőt mondhatni, kizárólag, csak az ausztriai német-olasz örökös tartományok jóléte előmozdításának szempontjából szabályoztalak, s pedig „rólunk nélkülünk^{4*} igen természetesen azért: mert nem leheteti a kormánytól jogszerűleg, avagy csak méltányosan is követelnünk azt, hogy hazánk külön érdekében intézkedjék vámszabásiban akkor: midőn a közgazgatás költségeihez olly gyéren, olly jelentő-

séglelenül — a birodalom többi tartományai lakosait tekintve — olly fölötte aránytalanul járulunk.

Ezek, véleményem szerint, főbb okai műipari s kereskedési hátramaradásunknak; mellyek Fiumére is közvetve hatottak. — Van még több is, de mellyeket itt felhozni, s megvitatni céltól messze vezetne. Tették ezt hazám legjelesb publicistái ismételve, s vajha lelkes felszólításait, tudományos fejtegetéseiket óhajtott eredmény: a nemzet méltánylata, és *tette* követné!

Míg ezek nálunk így valának, mennyire más-kép alakultak a dolgok nyugati szomszédságunkban! Míg mi a nyugati polgárisodás szellemét föl-fogva, a harczias eszméktől magunkat elszoktatok, s a kereskedési és különösen a közgazdasági tudományok mezejéni kutatáshoz kezdünk; míg közjogi kérdéseink kifejtésével, fenállási elveink szilárdításával bajlódánk; míg nemesi kiváltságaink megtartásáért küzdünk: azalatt az Hlyektől elszoktatolt, a műipar hasznai- s eszközeivel rég megbarátkozott ausztriai német - olasz örökös tartományok sükeresen gondoskodtak a modokrul, mellyekkel műiparukal emeljek, bel-és külkereskedéseket gyarapítsák, felvirágoztassak! Rendszerített nálók a köznevelés, kijavítottak a törvények, s jelesen szabályoztatok a törvénykezési eljárás; volt gond a közlekedési eszközök elrendezésére és jó karban tartására. A

népnek nagy és kicsinye, birtokához képest, részt vön a kormányzási költségek viselésében; s noha a bőség szarujának áldásában ott sem részesül minden egyes polgár földadásig; de szembe-
szökőleg nagyobb mégis a köz jólét, mint hazánk termékeny téréin. Jó utak szeldelik keresztül a tartományokat, a mezei, kézi s gyári műipar, minden tekintetben, jelentőséges fokra fejlődött a nélkül, hogy Britannia szegény törvény ere szükség mutatkoznék.... Illy körülmények közt aztán megfogható, hogy Triest, melly az ausztriai-le-
vantei kereskedelem nézve szinte a legújabb idő-
kig, úgy szólván, egyedáruságot űzött, olly gyorsan, olly könnyen emelkedett világhírű fokhely-
lyé; s másrésről — minkörülményeinket te-
kintve — megfogható: miért maradt mindedig nyomort! pangásban Fiume, az olly sok kedvező bel-s kültényezőktől tetézt Triest mellett!

Nem akarom itt hosszasan ismételni azon mó-
dokat s azon eszközöket, melyeket a főnebbi általá-
nos akadályok elhárításán kívül Fiume emelésére nézve különösen létesítendőknak hiszek. Egy térés, a benne horgonyzandó hajóknak mindenképen elég biztosítékot nyújtandó kikötő építése; — Fiume s az ország belsőbb részei közötti gyors és biztos közlekedhetést eszközölő utak, s majd egy fiók-bank Fiumében, melly által a pesti, s álla-

Iában a belvidéki kereskedők a fiumeiekkal üzleleiketkönnyü móddal kiegyenlíthessék, ezek amaz intézmények, mellyek létesítése valamint nelkii-lözhetlennék, úgy halaszthatlannak is látszik arra, hogy fiumei kereskedésünk menetébe egy kis élet, igen, egy kis lélek öntessék. Ezek olly intézke-dések, mellyeket a nemzetnek, ha kereskedésé-nek, s jelesen tengeri kereskedésének némi yúvezz-döt Ígérni s biztosítani akar, megtennie kell, és sokára halasztania nem szabad.

Mi az említett fiók-bankot illeti, erről csak akkor kell majd gondoskodni, midőn a kikötő és közlekedési módok a tengerpart s az ország bel-részei közt már elkészülvén, kereskedőink a part-vidékiekkel némi összeköttetésben állandnak.

A közlekedési módok egyike fogna lenni a pestfiumei vaspálya; minthogy azonban ennek — a legújabbban kifejlett adózási körülményeket te-kintve — közel jövője nem igen van: más mo-dokrul kell gondoskodnunk. Ehezképest óhajtható volna, hogy mindenekelőtt Pest és Fiume közölt mac-adamizált jó töltés készítették, és legjobb karban tartassák; illy út e részről, kezdetnek leg-alább, elégséges volna. Hasonló töltés-út volna készítendő. Pestről Eszék fele is, melly vonalt azonban, hol e ly't pont közölt nyáron át Du-nán történhetik a közlekedés, nem hiszem olly-

annyira sürgetőnek, mint a pestfiumeit. Eszéktől Broodig a tervezett csatorna, az évégett összeállt társaságtól átvétetvén, s országos költségen elkészítettetvén, a brood-sziszeki Szávát kellene szabályozni; mivel azonban illy részletes szabályozás kívánt sikerrel nem igen biztat, s a Kulpának kellő szabályozása is nem csak költséges, de több helyütt majdnem kivihetlen: tanácsosbnak vélném a tervezett sziszek-károlyvárosi vaspályának Broodig leendő ki terjesztés ét, és még tanácsosabbnak az érintett folyamoknak Károlyváros és Brood közötti csatornázását. Károlyváros és Fiume közt már kész a szép Ludovicea-út, mellynek nemzeti költségen leendő megváltását a pestfiumei töltés-út kiegészítése is szükségessé tevén: a partvidekkel közlekedés mind a pesti, mind a bánáti reszek közt leggazdaságosban s leghamarabb létesíttethetnék.

Czáfolhatlan okokkal bizonyítani be „A fiumei kikötő“ I-ső füzetében: milly elkerülhetlenül szükséges Fűimében egy kikötő építése, hacsak azt nem akarjuk megérni, hogy e fekhelyünket minden hajós messze kerülje, s így mai csekély kereskedési mozgalma is tovalankadjon. Már akkor érintem hogy a Fiumara folyamnak kikötővé alakítása végtelenül apró eszme, s hogy ez által nagyobb hajókra nézve, mellyek abba beúszni

*) Lásd 40 — 11. II.

nem foghatnak, czél egyáltalában nem éretik, s hogy ott egy nemzethez illőbb kikötőről kell gondoskodni, mely ne csak mától holnapra legyen számítva: hanem mely a külkereskedés felvirágzásával is megfeleljen a czélnak, melyre építetik. Adtam akkor rajzát egy a halászgátnál tervezett nagyobbserii kikötőnek; később *) egy másikat, mely a fiumaraivali egyesítés által gazdaságosan építtethetnék; azonban megvallom, mindezeket — eszmenagyságra szinte, mint czélszerűségre nézve — sokkal meghaladja fiumei hazánkfia, jeles gyakorlott mérnök *Bainville József* úr terve, melynek rajzát jelen füzetkéhez mellékelten van szerencsém bemutatni polgártársaimnak.

Bainville úr e tervét következő soraival volt szíves birtokomba juttatni:

*

**

*Javaslat Fiume magyar-partvidéki városban
építendő kikötő iránt.*

„Fiume városának ide mellékelte *fekvési térképéből* látható, hogy ott semmi kikötő nincs, hanem csak egy minden szél- és tengerviharoknak nyíltan álló, felette biztos ittallan partviz (Rhede) létezik, hol mindennemű nagyobb hajók horgonyozni kénytelenek;__minek__következtében annyi hajótörés tör-

*) A 1813-iliki 4. száui mellett.

ténik, hogy azok a hajóskapitányokat az ottani horgonyzástól elijesztik.

„A fiumara-csatorna csupán torkolatánál nyújt nyughelyét kisebb hajóknak, pedig ott is csak némely mélyebb pontjain; mi folytonos kincstári költséggel jár, minthogy e csatorna legnagyobb része olly sekélyes, hogy csak 1 — 3 lábnyi mélysége van. Azonban e csatorna iránt megérkezett egy év előtt a legfelsőbb kir. jóváhagyás *), miszerint a Fiumara folyónak a Szentferencziek kertjén át új meder ásassék, hogy az a masával sodrott kavicsot a sussáki öbölkébe rakja le, szután a mostani csatorna, ahidtólkezdvé a torkolatig, annyira leásassék, hogy benne mind a nagyobb, mind a kisebb hajók biztos revhelyet találjanak.

„Ezen építést legközelebb megkezdendik, s hihetőleg három év alatt el is végzendik; mi által a most létező közlekedési szükségek ellátására érkező kisebb hajók számára biztos és kényelmes kikötő alakuland.

„De ha a jövőre akarunk egy pillanatot vetni, s megfontoljuk azon körülményeket, mellyek Fiúmét, mint egyedüli, s tekintve neki a természetől adott többncmű végtelen jótéteményeket, s nevezetesen: a) a Fiumara nevű kiapadhallan

*) I-ső füzet 39 — 10. n. jegyzet

dús forrást, melly a legnagyobb szárazságban is folytonosan s bőven önti tiszta vizét úgy, hogy több malmot folyvást hajt, s rajta — jobb folyószabályozás esetén — még több malmot, sőt gyárakat is lehetne építeni; b) a Reczina nevű sédet, melly egész évszakon át, kivevén az olykor beálló igen nagy szárazságot, nagymennyiségű víztömeget ad, s a már fenálló papír-,fűrész-, s amerikai őrlőmalmon kívül még egyéb mozcsonyokat is fentartani képes; s egyébiránt is arra látszik rendeltetve lenni, hogy az általa elsodrott kavicsanyagszerral a város terjedésére szolgáló alapot — mikép eddig is történt — előkészítse; csak-hogy a hamarkodó természeti munkást különböző hegyi lejtőkön alkalmazott néhány építészeti művek s ültetvényezések állal féken kellene tartani, hogy így némi általa okozott károk mellőztessenek; c) a magyar-ausztriai s dalmál-partvidék más kikötői-hez hasonlítva, kereskedési tekintetben sokkal többre becsülendő topographiai fekvést, mellynel fogva Magyarország egész belsejével könnyű közlekedésbe hozathatnék, s több efféléket; ha, mint mondám, e körülményeket, mellyek Fiúmét egyedüli, s különösen kiválasztandó fokvárossá bélyegzik, megfontoljuk: azonnal kitetszik, hogy a fni-mara-csatorna koránsem elégséges arra, hogy a ncm-inessze jövőben mutatkozó korkörülmények-

ben, mellyek a dicső magyar kormányzás alatt a legszebb kilátásokkal kecsegtetnek, a nagyobb számmal érkező kereskedési hajóknak illő es biztos szállóhelyet adhasson.

„E végből több más tapasztalt tengerészekkel azon véleményben volnék, hogy egy más, kegyelmesb, minden széllel hozzáférhető, s egyszersmind minden szél ellen védett kikötőt kellene építeni a város toronnyal *) átellenes, s az ottani városi hatóság által létesített halászgát meghosszabbításával, s azután a (fiumaraféle csatornán kezdett) építést folytatni kellene, a tervben kijelelt alaprajz, s a kőgát közép alkatrajza szerint, keletdélről éjszaknyugat felé vonuló irányban, tetszés szerinti hosszúságban, mikép azt a korkörülmények kívánandják.

„E kőgát tovább nyulamlásának aránya szerint egyszersmind a város partjai és töltések építését is szabályzóit elrendezés nyomán lehelne időről-időre folytatni: következőleg az építőhelyeketfutczákat, házakat, raktárakat) is szabályszerűleg mégha lározni, hogy idővel a nemes magyar nemzetnek méllólag megfelelő, a világ minden tájairól érkező hajók s idegenek számára megnyíló bemeneti város kelelkez-

*) Mclly a város fckvéstervén az M betúnél áll.

zék, melly az országnak mintegy kapujául szolgáljon.

„Végül még megemlítendőnek vélem, hogy a Recsine sed (torrens) — mint főlebb már érintve volt — nagymennyiségű kavicsot s fővényt hoz magával, melly anyagszer a keletdéli tengerhulámoktól nyugatéjszak felé fölhalmozva, kevés évek múltával a fiumara - csatorna egész bal partját tetemes szélességben annyira elontendi, hogy rajta terjedelmes építöhelyek keletkezendnek; de megóvására annak, nehogy a csatorna torkolatát hasonlólag elöntse, czélszerű lesz a már fenálló bal (sussági) kőgátot egyenes irányban, s nyugatrai görbe elhajlással meghosszabbítani, melly meghosszabbítás egyszersmind védül szolgáland a többi várospartoknak a délkeleti szélvésznek dulongásai ellen.

„A fenérintett halászgáti kikötő sziklaszárnyának öle általában mintegy 3000 p. ftra menne, s e szerint, hogyha előlegesen csupán a kőgát I. II. III. részét*) — összesen 1000 öltre menőt — akarnók megalapítani, a költség 300,000 flot lenne, s így ezen öszleltel egy év alatt olly medenczét nyernénk, mellyben mintegy 50 nagy ke-

*) Egész a nagy öi lámpáig (tanaie grande,) melly X veszet tenné a tervezett kikötő kőgátjáuk.

reskedő hajó, az ott annyira dühöngő keletdéh szelek ellen tökéletesen jól védetve, biztosan álmásozhatja.

„Mint a legtöbb kikötőkben, úgy itt is elkerülhetlenül szükséges volna egy kikötő-tisztogató gőzös, hogy a fenék minden pontjainak egyenlő mélysége folyvást megtartathassák.

„A hajósok nagyobb biztosságára jó volna még egy nagy fénytornyot építeni a gát közepén s két kisebbet a kikötő két torkolatán; azonfelül egy nagy fénytornyot *Galiola* szigetén a Quarneroban.“

*

E nagyszerű terv — melly attól, mellyet az első fiizelbeni könyomat ábrázol, csupán nagyobb-szerűségénél fogva különbözik — a nemzet figyelmét, ha országos erővel akar Fűimében kikötői lélesíteni, a legnagyobb mértékben megérdeml'. Benne egyszersmind a kereskedés felvirágzása által hajdan gyarapulando város topographiai helyzetét is tekintetbe vette a derek tervező; mert tudnunk kell, hogy Fiume mellynek L. M. betűkkel jeleli ó-városa már legnagyobb részben magasb halmokon fekszik, időjárával csak az előtte fekvő tenger felé szélesbülhel, mellynek mai partjait az ide mellékelt rajzon a vastagabb s árnyékozott vonalok jelelik.

Mint *Bainville* úr maga is mondja, nem szükséges az egész kikötőt — melly egyébiránt számítása szerint is (pedig ő az ottani körülményeket, miután ott már több tengerparti építésekre felügyelt, igen jól ismeri) 5 — 600 ezer p. ftba kerülne — egyszerre kiépíteni. Elég volna azt egyelőre a halászgáttól kezdve, a nagy őrlámpáig (a külgát közepéig) vinni, mellyben már is 50 nagy kereskedőhajó állomásozhatna biztosan, s melly 300,000 ftnál többet nem kívánna; idővel lehetne a szép Urményi-tért, s a Fiumara-csatorna ótalmául szolgáló sussáki kőgátot meghosszabbítani, s koronként szinte a város előtti, vagyis a kikötői gáton is építgetni. S igy meg lenne vetve alapja egy nagy-szerű nemzeti vállalatnak, mellyet a jövő nemzedék időrül-időre, a kereskedés és hajózás szükségéhez képest, folytathatna a nélkül, hogy mit az elődök építettek, azt az unokáknak le kellene rontaniuk! Vajha nemzetünk lelkes férfiai felfognak e magasztos eszmét, s reményében egy szebb és jobb jövőnek, ezt előidézni iparkodnának. Ezáltal elháríthatnák Fiume fölül az annak kereskedését s hajózását végromlással fenyegető vést, egyszersmind előkészíthetnék hazánk tengeri kereskedése egyik nélkülözhetlen kelléket. *)

*) Érdckesnek tartom idézni a brazíliai cs. kir. ausztriai ügyvivőnek a in. gazd. egyesület f. évi június 3d. tartott közgyűlésé-

Tudom, vagy legalább sejtem, lesznek többen, talán igen sokan, kik imígyen fognak e tervhez szólani: „Ugyan minek e roppant kikötő, ha olly ritkán látogatatik meg Fiume nagyobb hajók által? majd ráérünk tágas, pompás kikötőt építeni, ha élénkebb lesz tengeri kereskedésünk; addig kár volna szűkén levő pénzünket, illy hasztalan építvényre kiadva, a szó szoros értelmében tengerbe dobálni.....“

S ime itt vagyunk, az így szóló urakkal, egy újabb „hibás körben.“ Nem építünk, mert nincs kereskedésünk; — és nincs tengeri kereskedésünk, mert egyebek közt nincs biztos kikötőnk Fiumében.

Előbbi időkben, mikor még a nemzeteket szükség kényszeríté bekalandozni a távol tengerek partjait, hogy a kellő árukat magok, vagy má-

sében felolvasott tudósításának néhány — hazánkra is vonatkozó — sorait: „*Amagyar » ausztriai burai,* — mond a levélíró — *mint a budai, ruszti és tokaji, itt Szerencset fognának tenni, hahogy a Dunán le a fekete-tengeren át egyenesen ide szállítatnának, az ausztriai és magyar természetnyek itt épen nem ismertetek.*“

E néhány sorból kettőt vonhatunk el: a) hogy boraink (s bizonyosan lisztünk is) Brazíliában igen jó vásárra találnának; s b), hogy a Dunán le a fekete-tengeren át kellene azokat szállítani. — Az elsőre nézve már többször tétetett figyelmeztető szó a magyar *journalisticában*; a másodikra nézve pedig meg kell jegyezni, hogy a szállítás sokkal biztosban, alkalmasban történhetnék Fiumén át, ha... ha t, i. odáig jó illánk, s ott jó kikötőnk volna!

sok számára megszerezhessek: midőn csak ritka helyütt találtak biztos révet hajóik s áruik ólaiméra: akkor, igenis, tűrhetőbb volt volna a magyar halogatók főnebbi „hibás-körü“ okoskodása; de ma, midőn a nemzetek versenygve iparkodnak az idegenekbiztos és kényelmes fogadhatását minden módon eszközölni; midőn arról van szó: mikép lehessen leginkább magunkhoz édesgetni a külföldi kereskedőket és hajósokat: akkor bizonyára nem lehet, nem szabad illy logicával élnünk, s azt tetteinkkel is követnünk. Gondoskodnunk kell, hogy a külföldi, ki áruinkért jő, a nálunk mutatkozó csekély nyereség fejében, ne veszélyeztesse tőkáját; a hajós, csekély bérért, ne hajóját, sőt ön és emberei életét l... Értik ezt a francziák. Afrikai gyarmatukon egy kikötő építését ajánlá tavai a kormány, s a kamara legott kész lön e célra egypár milliói szavazni! Vájjon nemkelle-é nekik is várakozniok, míg Algír majd Marseille kereskedési mozgalmait elérte, vagy meghaladta?

Nem honfiak, nem szabad soká vái-akoznunk. Ha gondoskodunk jó, sa lehetőségig olcsó közlekedési módokrul, miket pedig nem lesz talán senki olly együgyü, hogy tengerparti, sőt belvidéki kereskedésünk vitorabb mozgalmi bekövetkezte utánig hiszen elhalasztandóknak; — ha, mondom, gondoskodunk jó, olcsó közieké-

dési módokrul, mellyek hazánk belrészeit a partvidékhez közelebb hozzák: gondoskodnunk kell szinte, s azoneyg időben, biztos és tágas kikötőről is, mellyben kiviendő áruink biztosan, sőt a lehetőségig kényelmesen állomásozható hajókra felrakathassanak. Adjunk kedvet a külföldnek hozzánk jövésre, s ne idegenítetik el azt, ne kényszeresük azt tengerpartunk, s ezáltal hazánk kerülésére!

*

**

Azon kérdést: „Vájjon nemzetgazdasági, sőt helybeli érdekek szempontjából is, hasznos és tanácsos-e, hogy Fiume szabad-kikötői kiváltságát, kivált mai kiterjedésében, továbbá is megtartsa, s ekként az országtól vámsorompók által, kereskedési tekintetben, elszakadva maradjon?“ — egy harmadik füzetkében ügyekszendem megfejteni; de nem akarom szinte arra halasztani e nagyon is fontos kérdés megvitatását: *„Aaj jön Fiumében kelljen-e épitnünk kikötői, s nem-e inkább Bucariban? avagy nem Portoréra kell-e forditnunk ebbeli figyelmünket*

Ha emlékezetem nem csal, én valék első, ki e kérdésre „A Fiumei Kikölő“ I-ő füzetében röviden, s Fiumére nézve kedvezőleg feleltem. Majd b. Wesselényi Miklós szolt a tárgyhoz „mázsás sza-

vaival“ a *P. Hírlap* 1842d. 155. számában, s magyar tenger mellékünk jövőjét — nem Pitimében, hanem — Buccari- és Portoróban jósolta! A szinte azon lapok 165. számában közlött „Fiumei levelek 11“ írójának okot szolgáltatott a nemes báró e jóslata arra, hogy Fiume ügyében szót emeljen; mit a *Filág* 1842diki 63. számában én is tevék. — Azóta feledve lön az egész; az *Agramer palit. Zeitung* tavali 82 — 84. számaiban megjelent értekezés a buccarii kikötő ügyében, a magyar közönség előtt ismeretlenül, s így czáfolatlanul is maradván.

Midőn idézett munkám 28 — 29 lapjain a következő sorokat iram: „megjegyzem, hogy azt (a kikötői) *csal* Fiumében szeretném építtetni; mert véleményem szerint az egész magyar partvidék hosszában ezen egy hely az, mellyel arra alkalmasnak, következőleg célirányosnak tarthatok,“ megvallom, nem is álmodám arról, hogy a kikötő építése egyebütt tervezetthessék, ajánltathassek, sürget tessék! Azt hívém, hogy a nemzet Fiúmét, ezen *egyetlen* fokvárosát, nem fogja tovább is feledni, elhanyagolni, semmiségbe dönteni akarni!.... Es fájdalommal keblemben, s csak hosszabb küzdés után emeltem tollat b. Wesselényi Miklós „mázsás szavai“ ellen, gyöngye erőmmel leküzdeni ügyekeztvén azon átkot, melly nemze-

temre ősidőktől óta nehezülni látszik — a meghasonlást! Ó ha az édes hona, hön ölelt nemzete iránt kiolthatlan szent lánggal égő báró, ki — őszintén kimondom — e téren *gyakorlatilag* épen nem áll, s nem állhat kedvezőbben nálamnál — · mielőtt súlyos szavait leírá, megfontolta volna, mit talán jobban tud nálamnál: milly sokan vannak, kik örülnek, ha megosztunk, czívódunk; milly sokan, kik az őszinteség vonzó leple alatt mézes szavakkal vezetnek bennünket egyik szép eszméről másikra, csakhogy aztán azok egyike se testesülhessen meg; s milly sokan, kik tömérdek hiányainkat ismérve, azokat szünetlenül nyelvükön hordozva, szegénységünk emlegetésével, gazdálkodási szép ürügy alatt iparkodnak tova csalni bennünket elhintésétől azon üdvös magvagnak, mellyekben hazánk s nemzetünk egykori dicsősége, nagysága s hatalmának csirája rejtezik! Ha mindezt megfontolta volna a nemes báró, meg vagyok győződve, hogy sohasem fogta volna a buccarii s portorei kikötőkben keresni hazánk kereskedési felvirágzásának, tengerhajózási hatalmának jövőjét! nem vetette volna „mázsás szavaival” Erys almájaként közénk az eszmét, melly felett majd évekig vitáztunk *tettlenül*, s elvégre is azon eredményre jutunk, hogy kikötőnk NE legyen, hogy Fiume teljeseen tönkre jusson!

Nem vagyok tengeri hajós, s különben is csak keveset hajóztam; nem láttam a világ minden kikötőit. Láttam Triestét és Velenczeét, Genua és Livornoét, s nemcsak láttam, de arra is volt gondom, hogy alkalmas, czélszerű voltukról magamat szakértők által értesíttessem; s meggyőződtem a felől, hogy a fokvárosok fekvése, szelek uralkodása s több illy körülmények befolyása, különbözőié“ határozza meg a kikötők érdemét. A főczél, melly építtetésök által közvetlenül elérteni ohajtalik, az, hogy bennök a hajók a lehelő legnagyobb bátorsággal horgonyozhassanak; hogy a le- és felterheléskor könnyen hozzáférhetők legyenek, s hogy az érkező s távozó hajók ki és be veszély nélkül szállhassanak. — Ismerem a magyar partvidéket egész hosszában; sok évi lakásom e tájakon alkalmat nyújtott mind a fiumei partviz, mind a buccarii és portorei kikötők körülményiről, csöndes, mint szinte viharzó szelektől hegyekké dagasztott habokkal zajongó tengernél, enszemeimmel szerezni tapasztalatokat. A tárgy érdekelt, s én éltem az alkalommal.

Távol van tőlem, s távol leend mindörökre, Buccari s Portoré kikötőinek érdemét csökkenteni, vagy épen tagadni akarni. Nyújtott a természet mindeniknek ajándokiból, segítette s pótolta azokat az emberi kéz; s en elmondani mindkettőről —

az idézett lapon — azt, mi bennök jeles, mi legyeimet érdemel; de ismétlem abbeli meggyőződésem, miszerint sem egyik, sem másik virágzó fokvárossá — hacsak a politikai combinatiok olly rendkívül nem változandnak, hogy miattok Fiume teljesen elenyészszék — kész kikötőik mellett sem válhatandnak!.. .. Azokból, miket legitt felhozandok, reményiem, meg fog győződni az elfogultján olvasó állításom alaposságáról.

Fiumének nincs kikötője. A Recsine séddel egyesült Fiumara folyónak torkolata, melly kisebb hajóknak szolgál és szolgálhat csak állomásul, nem kikötő. A Recsine völgyén jövő, s épen a folyó torkolatában levő hajók felett és között egész dühével tengerre rohanó éjszakkéleti szél (bora), szinte olly veszélyessé teszi abban a hajók állását: mint a délkeleti széltől feldagasztott hullámok betolulása. Hóolvadáskor, tavaszi, vagy őszi záporok idején, a hirtelen sebességgel áradó folyó rohama gyakran elszaggatá már a köteleket, mellyekkel a part oszlopaihoz erősít telének a hajók; s ezek egymásba ütődve, törést szenvedének. Ez tehát nem biztos inenedek, és nem leend az soha, még kisebb hajóknak sem, mellyek mindig csak ügygyei bajjal úszhatnak be abba. — A nagyobb hajók a partvizen, egy-két tengeri mérföldre a partoktól, vetnek horgonyt a város előtt. Hogy állásuk itt

nagyon is veszélyes, azt régibb s újabb példák eléggé sajnosán bizonyítják. Hogy a hajósok félnek Fiumébe jöni, s inkább vit orláznak Buccarriba, igen természetes. Itt, ha bejuthattak, állásuk biztos; ott csak addig bátorságos, inig vihar nem támad: mert partviz (Bhéde; szabad tenger a part közelében) — nem *kikötő* (Hafen)!

Igen furcsa logicát látok én azok okoskodásában, kik abból, hogy Fiume partvize veszélyes, azt következtetik: ne építsünk Fiumében kikötőt, hanem vigyük pénzünket Buccari- vagy Portoréba; ott kevesebb költségünk lesz. Abból ugyanis, hogy Fiume partvize veszélyes, koránsem az következik, hogy az alkalmas helyen építendő kikötő is, mint a partviz, veszélyes legyen, s így czelszerűtlenné váljék; hanem inkább az, hogy a partviz veszélyei elhárítása végett biztos kikötőről illik és kell gondoskodnunk.

Azon érdemes író, ki a zágrábi nemet lapokban Buccari *kikötőjének* elsőbbségét Fiume *partvize* felett kivíni iparkodott, s — miután nem nagy mesterség *kikötőnek* — *partviz* felett elsőbbséget víni ki — - tahn ki is vilt; és ki, mint előadásából sejteni lehet, tapasztalt tengerésznek hiszi magát, következőkben határozza meg azon „lényeges kellékeket,⁴⁴ mellyek minden kikötő jelességét képezik:

a.) A kikötő minden hajónak, melyet dühöngő szélvész szabad tengeren megrohan, a partokon uralkodó szelek ellen biztos, s minden veszély nélkül könnyen hozzáférhető menhelye légy⁶¹¹.

5.) A kikötőben horgonyzó hajók, bármily kigondolható eseményeknél is, veszélyre kitéve ne legyenek.

c.) Magában a kikötőben a hajók le-, vagy felterhelésére, vagy azok egyéb főszükségeire nézve, semmi akadály ne legyen; ellenben pedig abban minden könnyűség és kényelem feltaláltassák. *)

Mielőtt annak taglalásába bocsátkoznám: mennyire találtak fel ezen kellékek a buccarii, vagy portoréi kikötőben? legyen szabad megjegyeznem, mikép Fiumére nézve ezen kellékek, jelenen, vitatás alá nem jöhetnek; mert Fiumében *nincs semmi kikötő*; s hogy a buccarii és portoréi kikötők elsőbbsége iránt, a Fiumében építendő irányában, csak akkor hozhatunk majd *alapos*, a tűzvizpróbát minden oldalról kiáltandó ítéletet: ha a kikötő ott is megépítettvén, egypár évi tapaszt-

*) Megvallom, lényeges kellékül csak a két elsőfőt tekinthetni; a harmadik már inkább *kényelem*, mint *nélkülökhellentég*; de igen jó, ha megvan, s kivált mai világban, mely annyira sovárg kényelem után! Egyébiránt én mind a hármat elfő“
gadam.

tatásból annak jótékonyága, s így czélszerűsége felől meggyőződni alkalmunk leendett. Most, Fiú-mét illetőleg, csak sejhelőleg szólhatunk e tulajdonokról. — Lássuk tehát a létezőket.

Portoré gyönyörű, pompás kikötő. Szive fáj a honfinak, mikor azt pusztán, elhagyatottan romlásnak indulva látja! III *Károly* hajóhadai álmórázására szánta azt, s városát az ausztriai keleti kereskedő társaság fokhelyévé. Térés hajógyári, tágos raktárokát készítettett partjain! Amaz használhatik mégollykor; ezek valóságos romok. — A délkeleti szél nem ostromozza hatalmasan kikötője vizeit: mert azok a délre fekvő kopár halmok által védve vannak; ámde tengerész legyen, ki illy szél dühöngésekor, melly a kikötőbe (igyekező hajónak épen eléje fú, abba, ha veszély nélkül is, de *könnyen* bevitörlázzon! Az éjszakkéleti szél haragjában kopárrá aszalta a kisebb halmokat, mellyek a város és kikötője közelében állanak, a hrelini magasb hegyérczek pedig távolabb esnek, semhogy ez átkát a quarneroi partoknak gátolnák, s kimondhatlan erővel sívít az el *Portoré* partjai s kikötője felett, és az ebbe jutást, épen mikor az *a.* alatti pont szerint legnagyobb szüksége volna rá a hajónak, %olly igen *könnyűvé*, s egészen veszélytelenné bizony nem teszi; a város közelé-

bem utakon járást pedig — saját tapasztalatból szólok — lehetleníti, vagy életveszélyesíti.

A város helyzetéről nem szólok. Forrásvíz benne s közelében nincs, s csak tömérdek költséggel lehetne azt, amolylan genuaiféle vízvezetőkön át, a városba juttatni. Vidéke: tar sziklák, s a kis helység, pompás kikötője mellett is, napról napra hanyatlik.....

Buccari, közel Portoréhoz, a tengernek egy szűk nyíláson át hegyek közé szorult teknőalaku öble nyugati oldalán épült városka, mellynek hazai — néhányat szorosán az öböl partjain épültek közül kivéve — rögtön magasodó halmokon egymás hátára emelkedve, első pillanatra meggyőznek mindenkit, a ki látni akar, arról, hogy abból virágzó, gazdagsága növekedésével terjedésre vágyó fokhely soha — míg t. i. sziklahalmaival mély öblének egy részét a Quarneroba vissza nem szorítja — de soha sem leszen.

Kikötője már természettől jeles elannyira, hogy a benne levő hajók biztosságát tekintve, alig lehet nálánál jelesbet képzelni. A város előtti partoknál már olly mély, hogy bármennyire terhelt, s bármilly mélyen úszó hajó is szinte a part mellé állhat, s terhét a legnagyobb kényelemmel le-, vagy felrakhatja. Ámde a nyílásom ki- s bevitor-

lázás, nagyobb szelekkel, nemhogy nem *könnyít*,: de sőt *veszélyes**) Hatalmas éjszakkéleti széllel, mely a nyilas hajait permeteggé korbácsolja, s ezzel a torkolati sziklákról minden fűszalat leaszal, mikép lehessen veszély nélkül, s *könnyen* átvitorlázni? megvallom, képzelni sem tudom; az erős keletdéli szél pedig szinte olly veszélyes: mert könnyen a part szírijeihez sodorhatja a hajót. Egykét ügyes, vakmerő tengerész példája még koránsem bizonyít ellenkezőt, sőt mint ritka, igen ritka kivétel, a szabálynak szolgál erősítéséül; hogy pedig e nyílásnál veszély ritkán, vagy épen nem történik, onnan magyarázható, mivel illy szelekkel, félve a veszélytől, hajó abba vitorlázni nem bátorodik. S így az «. alatti főkellék a buccarii

*) Mint igen mulatságos dolgot, feljegyzem itt, hogy a zágrábi lap idézett számaiban megjelent czikk érdemes írója, fenebbi „kikötő-kellékei“ egy *réssé*, hő buzgalmában, a nélkül, hogy észrevenné, önmaga rontotta le: midőn a marseillei pompás kikötőről szólván, sorait illy nyájosan végzi: „dass eben das (lurch widrige Winde *mehterre* Ein- und Auslaufen dér Schiffl'c, eine *imnutbleibrnd nol/ncetidige fieding* scy, inn die Sicherheit eines Halens zu bildn.“ Megállhat-é e tétel logicája, vagy sem? nem akarom fejtegetni; de mint lehessen vele az «. alatti „minden veszély nélküli s könnyen hozzáférhetem lényeges kellékét megegyeztetni? azt nem tudom. — Nem hiányzanak e cikkben több ellmondáskák sem, melyek az érdemes író állításait rendre ledöntögetik, de czárolatol írni nem akarván: felhagyok azok kimutatásával.

kikötőnél teljesen hiányozván; a *c.* alattira meg kell jegyeznem, hogy a hajók le- és fölterhelése, most, midőn fájdalom! olly csekély a terhelő hajók száma, könnyű és kényelmes ugyan; ámde ha jövőre gondolunk, s Buccarit virágzó fokhelyül képzeljük, kérdem: olly kényelmes leend-e ott e működés? Partjai szőkék, raktárak építésére hely nincs, s én nem a legközelebb jövőre, vagy épen csak a mai szükség fedezésére óhajtanám polgártársaimat figyelmeztetni: mert ha csak ez lebeg szemeink előtt, akkor bátran kimondom, miszerint Buccari, e pontra nézve, olly derekasan el van látva kikötővel, hogy annak időnkénti javítására, hosszabbítására azon őszietek, mellyeket a kir. kincstár koronként, s mondhatom, gyakrabban fordíttatni rendel, elégségesek. Hanem én a jelent, nem mellőzve nemzetem jövőjét, veszem figyelembe; abban pedig, ismétlem, Buccarira nézve, habár öble egész kerületét malamocci óriás-gránitokkal rakatjuk is ki, nagyot és dicsőt látni nem tudok. Ne hozza fel senki Genua hegyes völgyes sikátorait, szűk kikötői rakhelyeit. Genua a középkor városa, melly szinte hanyatlik a helyett, hogy gyarapulna; s a mai nemzedék, s úgy hiszem unokáink is, a mindig kényelmetlen hegyen-lakást és futkosást nem fogják szeretni; pedig Buccariban, hacsak, mint mondám, sziklái-

val mély öble egy részét tömérdek költséggel messze nem tölti be, a gyarapulandó kereskedéssel nélkülözhetlen ház- és rakhelyekül róna nincs.

— Ellenben:

Ha *Bainville* ur terve szerint Fiumében kikötő épülne, abban — tapasztalt tengerészek Ítélete szerint — a fonebb elsorolt főkellékek szinte, vagy még nagyobb fokozatban meglennének, mint akár a portoréi, akár a buccarii kikötőben.

a.) A partvidéken leginkább uralkodó éjszakeleti és keletdéli szelek viharzási közben, e *Bainville*-féle kikötőbe ép oly könnyen, s mindenestre csekélyebb veszélyvel futhatnának be a hajók, mint a portoréi, vagy épen a buccarii kikötőbe. Fekvése épen oly irányban (keletre) állván, mint a portoréi kikötőé, a keletdéli szélre nézve szintúgy volna védve, mint az; előtte pedig szabad tenger terülne el, mellyen szabadon foroghatnának a kikötőbe vitorlázó hajók.

b.) A benne levő hajók minden gondolható vész ellen bátorságban lennének. Az éjszakeleti szél dühöngései ellen ugyanis a közel város, melly a szél rohamát feltartandja, fogna vedeni; a keletdéli szél-zajlásait pedig maga a kikötőnek hatalmas kiilgátja, azonkívül pedig a sussáki kőszárny (molo) meghosszabí landolt konyult része,

s idővel az Ürményi - piaczon épüendő házsorok is fognák felfogni, s azok dulásától a benne horgonyzó hajókat megóni. — E tekintetben tökéletesen meg vagyok győződve arról, hogy az e terv szerint építendő fiumei kikötő sem a trieszti, sem a livornói vagy genuai kikötőknél rosszabb nem lenne; sőt idővel valóságos sociokká *) fognának válhatni medenczéinek azon részei, melyek a város felől benyúló négyrendbeli kőgátak közti tért foglalják el, s hol a vízmélység 48'. 53^z. 14^z. s 10^z lenne. — A mi már a

c.) Alatti kelléket illeti, bátran felhívok minden szakértő férfiút: vallja meg őszintén, ha a hajók fel- és leterhelésére, s azok egyéb szükségére megkivántató azon könnyű hozzáférhetés meg kényelem, melly e *Baiuville-fáXe* kikötővel eszközöltetnék, feltalalható-e, avagy tízszeres költség nélkül utolérhető-e a buccarii kikötőben? ... s biztosan hiszem, miszerint nem lesz senki annyira elfogult, hogy az e tekintetben kívánható legnagyobb kényelem létezendését az e terv szerint építendő kikötőiül meg merje tagadni. A város előtt, annak teljes közepében, tágas rónaságtól környezendett, taligákkal, sőt szekerekkel is

*) Dock = a kikötő legbensőbb, legbiztosabb, legkényelmesb része.

körüljárható kőgátokkal ellátva, e kikötő mindazon kényelmekkel fogna kínálkozhatni, mellyek a trieszti kikötőnél elégségesen megvannak, a livornói és gentiaiban pedig, daczára azon tömérdek költségeknek, mellyek itt tétettek, még ma is meglehetősen hiányzanak. E kellékre nézve tehát a Fűimében építendő kikötőt Buccari réve soha fölülnem mulandja.

Kivihetőség tekintetében tehát mi sem áll ellent, hogy Fűimében *tagos, biztos és kényelmes* kikötő létesíthetessék.

Ámde azt szeretik sokan mondani, hogy annak építése itt tömérdek költségekkel fogna csak megtörténhetni; midőn a buccarii kikötő sokkal kevésb erő ráfordításával fogna elkészíthetethni.

Igen plausibilis ürügy, kivált azoknál, kik tudják, inilly nagy ellenszenvvel viseltetik a magyar a fizetés iránt, még olt is, hol csak mintegy kamatra adja pénzét, hogy egykor, ha nem is maga, utódja bizonyosan, uzsorává! kapja vissza a tőkét is!

Nem mondhatnám meg egész pontossággal, mennyibe kerülne a *Bainvilletől* tervezett kikötő? csak azt tudom, hogy körülbelül 5 — 600 ezer p. ftra számította annak költségeit a tervező mérnök. De kerüljön bár 800 ezer pgő fiba; vájjon olly iszonyú nagy áldozat-e az, hogy tőle visszaret-

tenve, Fiumét veszni engedjük? ... Egyébiránt azt sem tudom, mikép akarnék a buccarii kikötőt kiépíteni? de ha ott valami nagyszerűt akar-nánk létesíteni: kevesebbe az sem kerülne, mint Fiumében; mert az élelmi s ruházati czikkek, s építőszeresat. piaczi ára közt Buccari- és Fiumé-ben a különbség tetemes nem leend; sőt meg-es-hetnék, hogy némelyekben Fiume részére álljon az kedvezőleg. Óhajtható, sőt szükséges volna egyébiránt, hogy mielőtt a nemzet e tárgyban el-döntőleg határoz, magának terveket s költség-jegyzeteket adasson; ámde ez utóbbiak ne kizá-rólág helybeliek által, hanem vidéki — érde-kletlen — szakértő férfiak hozzájárulásával készít-tessenek Hanem ha a költségekben akarunk gazdálkodni, s ez a fő, az elhatározó sark: akkor ne vesződjünk se Fiumével, se Buccarival; ott van a derék portoréi kikötő, mellyel *III.Károly* királyi bőkezűséggel építtetett; javíttassuk azt ki egy-pár ezer forinttal, s készen áll a legpompásb kikötő! De érünk-e czélt, ha Fiumét minden ki-kötő nélkül mai szomorú, mondhatom, szeren-csétlen, helyzetében hagyjuk? — Azt ám higye akárki, én nem hihetem. Én tengerparti kereske-kedésünk felvirágzásán, Fiume hanyatlásával, nem-csak kételkedni merek; de sőt bátran, bárki el-leneben is, nyíltan kimondom: hogy tengeri üzér-

Jetinkkel, Fiumét elhanyagolva, semmire sem menendőnk. Ám Portoré és Buccari, kikötőik minden elismert jelessége mellett is, csak annyira sem tudtak emelkedni Fiume közelében, mint mennyire ez a hatalmas Trieszt szomszédságában, veszélyes partvize daczára is, évrül-évre gyarapulva emelkedett; mi bármely szemléleti okoskodásnál is hangosabban tanúsítja azt, hogy kell lenni Fiumében valaminek, mi azt a kereskedők- és hajósoknak, veszélyes partvize mellett is, keresettebbé teszi, mint akár Portorét, akár Buccarit. S hisz» szük-e, hogy mindazon kellékeket, mellyeket egy fokváros igényel, feltaláljuk szinte, avagy rögtön, s minden tetemesb költség nélkül átvarázsolhatjuk Portoré- és Buccariba?... Honnan teremtsük oda a megbecsülhetlen Recsine-Fiumara folyót, mellyen a papírgyár, fűrész-, meg amerikai őrlőmalom máris diszlenek, s melly — mint *Bainville* ur is főnebbi levelében érinté — még számtalan gyáratat megbirand? Honnan varázsoljuk oda azon egyenes, kényelmes utcákat, építőhelyeket, mellyek Fiume újabb városrészét a partok hosszában kellemessé teszik? Honnan veendjük azon tömérdek költséget, mellyel Buccariban sziklabérczeket kellene lelapítnunk, s az öbölbe hordanunk, hogy a kikötő partjain, vagy csak közelében is, házak és raktárak építésére kényel-

mes helyet nyerjünk? — S különösen Portoréba merre vezelendünk utat, hogy a hrelini, és méginkább a Carolinának méjai magaslatait kikerülve, a vele-kozlekedés hazánk belhelyeiből könnyű és biztos legyen? Hol teremtenénk forrásokat, melly kincsnak e hely teljes szűkében van? hol kutakat, hogy a lakosságot s az érkező hajósokat friss itallal lássuk el? — Am mindezek számba veendő; és számba még azon kényelmek is, mellyekkel a város magit köz- s magánintézetei által kínálkozik; ide tartoznak a kereskedői törvényszékek, a kikötői s egészségi hivatalok; ide a szín-, kór- és dologházak, séták, fürdők, vendégfogadók, vendéglők s több effélék, mik Fiumében, habár nem is a legpompásban, legkényelmesben, de mégis mind fenállanak, s mik Portoré- és Buccariban teljesen hiányzanak! Mennyi idő, mennyi költség kell arra, hogy illy intézetek olt keletkezessenek?!

Nem mellőzendő még, hogy a buccarii kerületben tetemes kincstári költséggel épült, de Fiumével gyönyörű mac-adamizalt töltesse! összekötött martinschiczai pompás veszteginlézet (lazzarelto), Fiuméhez sokkal közelebb van, mint Buccarinhoz; s hogy illy intézetnek, valamint magában a városban helyét nem látom: úgy nagyobb távolságát a városiul, több tekinteteknél fogva,

alkalmatlannak tartom. A viszonyok, melyek a veszteglő hajós nép s kereskedők, és a városi üzérekek közt léteznek, fölötte kívánatossá teszik azt, hogy ügyeik elintézése végett vesztegintézetbei gyakor kirándulásuk által időt ne veszítsenek, magoknak nagyobb költséget ne szerezzenek. — Avagy elhanyagoljuk, pusztulásra hagyjuk-e e derek intézetet is, melly alig tizedévé tetemes költségekkel létesült, s újat építsünk a buccarii öböl partjain? ...

Van még — számos egyéb kereskedésieken kívül, melyeket itt rövidség okáért mellőzni akarok — egy fő tekintet, mit a magyarnak, mint általában minden egyéb intézkedései, úgy e fontos ügy körül is, figyelem nélkül hagynia nem szabad, — a nemzetiség!

Nem szabad t. i. felednünk, nem feledhetjük azon sajnós viszályokat, melyek bennünket nemzetiségünk s különösen nyelvünk tekintetében, kivált egy idő óta, olly érzékenyen nyugtalanítanak.

— Nem álmodozom én a hódító oroszokéul; nem a hajdan hatalmas Iliriáról, mindezekről nem akarok én most kebelnyugtalanító, velőrazo rémes álmákat regélni olvasóimnak. De kérdem kívánatos, szükséges-e, hogy az ország fokvárosául, hol általában, a dolog természeténél fogva, úgyis

Hiúidig nagyobb a polgárok hajlama a cosinopolitismusra, mint a honpolgárságra, hogy mondom, az ország fokvárosául ép oly helyek választassanak, mellyekben — a lakosok minden hűsége mellett országunk szent koronájához s felséges urunkhoz — a magyar nemzetiségtől! idegenkedés *túl-nyomó*? Igaz, Fiumében sem igen hallható édes hazai nyelvünk bájos hangzata; ámde a város lakói büszkén vallják magokat magyar polgároknak!... Ellenben saját tapasztalatimból sajnosán győződtem meg arról, hogy a magyar-partvidék, a szó legszorosb értelmében. a Fiumét Buccari kerületétől elválasztó Fiumara folyónál kezdődik, s Fiume nyugati, Isztriaival egyesülő határán végződik. A Fiumara keleti partjától kezdve le Növi határa keleti végpontjáig, — a lakosoknak nem nyelvét, de érzését tekintve — nincs *magyar-partvidék*; az — nyelv- és kebelre — *horvát-tengermellék*!

Nem akarok a már úgysis túhevült szenvedélyekre új olajt önteni. Vajha azok soha oly élesek ne feszítették volna! De kik az 182⁵/₇ és 183²/₆-diki országgyűlés menetét figyelemmel kísérek, s kik a legújabb zágrábi eseményekről kissé hidegebb fővel, csilapultabb kedélylyel gondolkodnak. ellem lógiák szavaimat; s ha már egyéb

számos és fontos okok képesek nem volnának hazámfiáit Fiume pártolásában megszilárdítani: akarom hinni, miszerint, mélyebb pillanatot vetve e vidékre s nemzetiségünk szent ügyére, egy ajakkal fognak velem felkiáltani: „Ha kell építnünk kikötőt, építsük azt Fiumében: mert ez *egyetlen* fokvárosa hazánknak; s ha van magyartartmellékünknek jövője — a mint hiszszük, hogy van, s kell lennie — az nem Buccari- és nem Portoréban, hanem egyedül Fiumében legyen!”

Hanemha talán a nemzetiségi villongások lecsilapítása tekintetéből, mintegy engesztelő áldozatul akarnánk nagyszerű, nemzethez illő ajándékot nyújtani a sok méltatlanság díjában? Am akkor építsünk kikötőt, nagyot és pompást Buccariban — az ilíreknek!